

***İ.H.ALIYEV
Y.Ə.MƏMMƏDOV***

**“AZƏRBAYCAN 2020: GƏLƏCƏYƏ
BAXIŞ” INKIŞAF KONSEPSİYASININ
NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI**

BAKİ - 2012

**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat
İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur.**

Elmi redaktor:

- A.K.Ələsgərov,
AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun şöbə müdiri, AMEA-
nın müxbir üzvü, i.e.d., professor
- R.S.Abdullayeva, i.ü.f.d., dos.

Rəyçilər: İ.A.Kərimli, i.e.d., professor
A.M.Mustafayev, i.ü.f.d., dos.

İsa Hüseyn oğlu Aliyev, Yaşar Əzimağa oğlu Məmmədov
“Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının
nəzəri-metodoloji əsasları”. Bakı, «AVROPA» 2012. 90 səh

Kitabda Azərbaycan Respublikasının **Prezidenti cənab İlham Əliyevin** irəli sürdüyü “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının aşağıdakı məzmun elementləri, o cümlədən: hazırlanma və tətbiqi istiqamətləri, mərhələliyi, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf modelinin təkmilləşdirilməsinin əsasları, Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modelinin məzmun çalarları, dayanaqlılığının təmin edilməsi problemləri ümumiləşdirilmiş nəzəri səpkidə metodoloji cəhətdən işlənmişdir. Konkret təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Bir sözlə, konsepsiyanın nəzəri-metodoloji əsasları hazırlanmışdır.

Kitab dövlət orqanları məmurları, əlaqədar nazirliklərin işçiləri, eləcə də elm adamları üçün əhəmiyyət kəsb edir.

MÜNDƏRİCAT

1. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının hazırlanma və tətbiq istiqamətləri

2. “Azərbaycan Respublikası 2020-ci ilə baxış” inkişaf konsepsiyasında mərhələlik

3. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf modelinin təkmilləşdirilməsinin əsasları

4. Azərbaycanın təkmilləşmiş iqtisadi inkişaf modelinin məzmun çalarları

5. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında təkmilləşmiş iqtisadi inkişaf modelinin dayanaqlılığının təmin edilməsi

1. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının hazırlanma və tətbiq istiqamətləri

Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında hazırlanan və qəbul edilən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının siyasi, iqtisadi və sosial əhəmiyyəti ölkəmizin yalnız müasir dövrünə ünvanlanmamış, o eyni zamanda yaxın on illikdə Azərbaycan dövlətinin, xalqının inkişafında əsaslı müsbət dəyişikliklərin əldə olunmasına yönəlmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 noyabr 2011-ci il tarixdə imzaladığı “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının hazırlanması barədə sərəncamı həqiqətən Azərbaycanı inkişaf etmiş dövlətlər sırasına çıxartmaq iqtidarını özündə ifa edən tarixi bir sənəddir. Sərəncamda haqlı olaraq qeyd olunur ki, hazırda Azərbaycan yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. Bu mərhələnin əsas hədəfi çoxşaxəli, səmərəli və innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşdırılması, sosial sahədə önləyici inkişaf trendinin təmin olunması və əhalinin rifahının layiqli, qabaqcıl beynəlxalq standartlara uyğun səviyyəyə çatdırılması, habelə elmin, mədəniyyətin inkişafında, ictimai həyatın bütün istiqamətlərində yeni nailiyyətlərin əldə olunmasıdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, **Cənab İlham Əliyevin** qarşıya qoyduğu konsepsiyasının əsas

məqsədinə aşağıdakılar aid edilir: uzun müddətli perspektivdə vətəndaşların maddi və mənəvi rifah halının davamlı şəkildə artırılması, ölkənin milli təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafın dinamik inkişafına nail olunması və Azərbaycanın bir müstəqil dövlət kimi dünya arenasındakı mövqeyinin möhkəmləndirilməsi.

Müvafiq Konsepsiyasının hazırlanması barədə” Prezident **İlham Əliyevin** sərəncamının əhəmiyyəti öz tarixiliyi və zərurəti baxımından da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının hazırlanması barədə” Prezident İlham Əliyevin Sərəncamının əhəmiyyətini qeyd edərək, akademik **Ramiz Mehdiyev qeyd etmişdir ki**, bu sənəd ölkəmizin yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması ilə bağlıdır. Yeni inkişaf mərhələsinin əsas xüsusiyyəti qarşımızda duran məqsədlərin daha yüksək səviyyəli, çoxşaxəli olması və zamanın çağırışlarını nəzərə alınması ilə bağlıdır. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün ciddi elmi əsaslara söykənən ən müasir idarəetmə üsullarının tətbiqi tələb edilir, strateji yanaşmaların daha uzunmüddətli dövrü əhatə etməsi zərurəti yaranır. Konsepsiyanın əsas istiqamətlərinə gəldikdə isə o, bunlara aşağıdakıları aid etmişdir:

- dövlət müstəqilliyimizin daha da gücləndirilməsi, ölkənin ərazi bütövlüyünün təmin olunması və qorunması;

- siyasi sahədə demokratiya institutlarının daha da inkişaf etdirilməsi, dövlətin funksiyalarının yerinə yetirilməsinin və vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının rolunun gücləndirilməsi, qanunun aliliyini tam təmin edən mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi;

- iqtisadi sahədə ilk növbədə qeyri-neft sektorunun genişləndirilməsi hesabına davamlı iqtisadi inkişafa nail olunması, iqtisadiyyatın inkişaf istiqamətlərinin şaxələndirilməsinin genişlənməsi, ölkəmizin ümumi daxili məhsulunun tərkibində və dövlət büdcəsinin formalaşmasında təbii ehtiyatlar amilinin azaldılması və qeyri-neft amilinin üstünlüyünün təmin edilməsi;

- iqtisadiyyatda innovasiyaların tətbiqinin təmin edilməsi üçün güclü motivasiya mexanizmlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi;

- mövcud resurslardan və coğrafi mövqedən istifadə olunmaqla Azərbaycanın bütün bölgələrinin sosial-iqtisadi inkişafının müasir tələblər səviyyəsində təmin edilməsi;

- Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, milli məhsulların dünya bazarlarında layiqli yer almasına nail olunması;

- sosial sahədə yoxsulluq səviyyəsinin mümkün minimuma endirilməsi istiqamətində yürüdülmən siyasətin davam etdirilməsi, aztəminatlı ailələrin etibarlı sosial müdafiəsinin təmin olunması, əhalinin orta təbəqəsi dairəsinin genişləndirilməsi və onun cəmiyyə-

tin həyatında rolunun və əhəmiyyətinin artırılmasına nail olunması;

- Azərbaycanda təhsilin, səhiyyənin, humanitar sahələrin inkişafına xüsusi diqqətin ayrılması, insan amilinin yüksək inkişaf səviyyəsinə çatdırılmasına nail olunması, Azərbaycan xalqının bilik və bacarıqlarının səmərəli tətbiqi mexanizmlərinin qurulması, qloballaşmanın üstünlüklərindən yararlanan önləyici inkişaf modelinə keçidin təmin olunması;

- bölgədə və bütün dünyada sülhün, sabitliyin və təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün Azərbaycan dövlətinin səylərinin artırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Bütün bunları nəzərə alıb, konsepsiyanın hazırlanmasında onun məqsədinə uyğun olaraq, aşağıdakı mühüm amillərin də əsası kimi götürülməsi məqsədəuyğun olardı:

- ölkənin uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişafının əsas istiqamətlərinin, hədəflərinin müasir dövrün çağırışları nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilməsi;

- qarşıya qoyulmuş konsepsiyanın strateji məqsədlərinə nail olunması üçün, onun istiqamət və mərhələlərinin dəqiqləşdirilməsi;

- dövlətin, özəl sektor və cəmiyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin strateji forma və mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi;

- dövlətin uzunmüddətli konseptual siyasətində sosial sferanın, elm və innovasiya sahəsinin, həmçinin iqtisadiyyatda əsaslı struktur dəyişiklərinin əsas vəzifə və prioritetlərinin, məqsəd indikatorlarının seçilməsi;

- ölkə iqtisadiyyatının inkişaf həddlərinin konkretləşdirilməsi, uzunmüddətli regional inkişaf istiqamətlərinin əsaslarının müəyyənləşdirilməsi.

Konsepsiya hazırlanarkən dayanıqlı iqtisadiyyatın təmin edilməsi diqqət mərkəzində olmalı, intellektual baza formalaşdırılmalı, informasiya texnologiyalarından daha geniş istifadə edilməlidir. Konsepsiyanın hazırlanması zamanı iqtisadiyyatdakı hansı meyillərin daha da gücləndirilməsi müəyyən edilməli, qarşıdakı on ildə iqtisadiyyatda səmərəlilik amili ön plana çəkilməlidir. Həmçinin, hazırlanacaq konsepsiya pragmatik, praktiki və tətbiqi baxımdan seçilməlidir. Burada regional idarəetmə və yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinə xüsusi önəm verilməli, bu mühüm sənəd hazırlanarkən vətəndaşlar - hakimiyyət - cəmiyyət arasında dialoqun daha da gücləndirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Konsepsiyada ölkəmizin uzunmüddətli inkişafının vəzifə və prinsipləri konkretləşdirilməli, müəyyən edilmiş müddət ərzində bu sənəd icra ediləcək dövlət proqramları üçün də bir növ istiqamətləndirici xarakter daşmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının uzunmüddətli perspektiv istiqamətinin müəyyənləşdirilməsində müasir

inkişaf meyllərinin qiymətləndirilməsi xüsusi ilə zəruridir. Bu mühüm amil uzunmüddətli inkişafın əsası, bazisi rolunda çıxış edir. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafında 1991-2010-cı illərdə əldə olunan nəticələri ümumi baxımdan aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar. Azərbaycan müstəqilliyini əldə etdiyi iyirmi il ərzində çox çətin, keşməkeşli və həmçinin dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi zəminində şərəfli yol keçmişdir. Azərbaycanın bir dövlət kimi formalaşmağa başladığı dövrdə, o artıq 1990-cı illərin əvvəllərində böyük təhlükələrlə üzləşmiş, hərbi təcavüzə məruz qalmış, torpaqlarımızın 20 faizi işğal edilmiş, bir milyon azərbaycanlı yurd-yuvasından vəhşicəsinə qovulmuşdur.

Azərbaycan xalqın səsi ilə 1993-cü ilin ortalarından hakimiyyətə qayıdan müdrik ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında tədricən dirçəlməyə və taleh yüklü problemlərin həlli istiqamətində inamlı addımlar atmağa başlamışdır. Bu dövrdə ilk növbədə dövlət müstəqilliyimizin dayanıqlığı təmin edilmiş, ölkə daxilində siyasi sabitliyə nail olunmuş, makroiqtisadi tarazlığın yaradılması və mövcud olan hiperinflasiyanın qarşısının alınması istiqamətində təsirli tədbirlər görülmüş, ağır yüklü sosial məsələlərin həllinə başlanmışdır. Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatlarının ölkənin və xalqın maraqlarına sərf olunmasının əsası məhz bu dövrdə “Əsrin müqaviləsi”nin

bağlanılması ilə qoyulmuş, eyni zamanda, düşünülmüş şəkildə geniş miqyaslı iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə başlanmışdır.

Həmçinin, sonrakı dövrdə, 2003-ci ildə ölkə prezidenti seçilən cənab İlham Əliyev ümummillə lider Heydər Əliyevin düzgün və məqsədyönlü siyasətini daha ilhamla və geniş müstəvidə həyata keçirməkdədir. Cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə aparılan geniş miqyaslı islahatların dərinləşdirilməsi sürətli tərəqqinin təmin olunmasına əlverişli imkanlar açmış, ölkənin daha ciddi sosial-iqtisadi inkişafına şərait yaratmışdır. Azərbaycanda investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasında mühüm addımlar atılmış, dövlət idarəçiliyi sistemi müasir meyarlara uyğun yenidən qurulmaqdadır. Bu illərdə sosial problemlərin səmərəli həllində dönüşlü irəliləyişə nail olunduğu, əhəlinin sosial müdafiəsi sisteminin qabaqcıl beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə yenidən qurulduğu aydın görünməkdədir. Eyni zamanda, qeyri-neft sektoruna diqqətin artırılması, bu sahədə yeni istehsal obyektlərinin işə düşməsi və yeni iş yerlərinin yaradılması, istehsal, sosial, nəqliyyat və kommunal infrastrukturun əsaslı şəkildə inkişaf etdirilməsi, o cümlədən, müasir təhsil, səhiyyə, idman obyektlərinin inşası həmin dövrdə bütövlükdə ölkəmizin dinamik və dayanıqlı yüksəlişinin təəcəssümü kimi qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycan artıq sürətlə inkişaf edən ölkələr sırasına aid edilməkdədir. Dövlət büdcəsi müstəqilliyin ilk illəri ilə müqayisədə 1000 dəfə artmışdır. Daxili imkanlar hesabına həyata keçirilən investisiya layihələri, iqtisadi fəaliyyət istiqamətlərinin genişlənməsi iqtisadiyyatın çoxşaxəli inkişafına xidmət etməkdədir. Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi proqramlar, proqram xarakterli sənədlər, tədbirlər və istifadə etdiyi iqtisadi mexanizmlər nəticəsində respublikamızın həyatında köklü müsbət dəyişikliklər baş vermişdir. Ən əsas iqtisadi sahədə keçid dövrü başa çatmış, istehsal, bölgü, mübadilə və istehlak sahəsində bazar münasibətləri hökmran xarakter almağa başlamışdır. ÜDM-in 80%-dən çoxu, əhalinin pul gəlirlərinin 70%-dən və təsərrüfatda çalışan işçilərin 73%-dən çoxu özəl sektorun payına düşür. Azərbaycanda keçid dövrü üçün xas olan ərzaq təhlükəsi, yoxsulluq (46,5%-dən 9,1%-ə düşüb) və işsizlik problemi həll edilməkdədir. 2004-2010-cu illərdə 960 mindən çox iş yeri açılmışdır ki, bunun da 27,3%-i Bakı şəhəri ilə birlikdə Abşeron iqtisadi rayonunun, 72,7%-i digər iqtisadi rayonların payına düşür. Hazırda işsizlik sahəsində əsas vəzifə iş yerlərinin sayını artırmaqla yanaşı, onların əhalinin ixtisas, yaş, cins tərkibinə və əmək haqqının kəmiyyət etibarilə tələbatına uyğunlaşdırılmasıdır.

Ümumiyyətlə son illərdə Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində həqiqətən də inqilabi nəticə-

lər əldə edilib. Konkret proqramlar əsasında həyata keçirilmiş geniş miqyaslı tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda müasir dövlət və müasir cəmiyyət formalaşmaqdadır. Ölkədə yol, nəqliyyat, kommunal təchizat, elm, təhsil, səhiyyə, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, qıساسı, bütün sosial-iqtisadi, mədəni və digər sahələri əhatə edən nəhəng infrastruktur layihələri reallaşdırılır. Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyi tam, ərzaq təhlükəsizliyi isə əsasən təmin edilib. Bu dövr ərzində iqtisadiyyatımız üç dəfə, dövlət büdcəsi 20 dəfə artıb, 50 milyard dollar həcmində valyuta ehtiyatımız formalaşib. Ölkənin enerji potensialı güclənib, qeyri-neft sektoru, sənaye inkişaf edir. Ölkədə makroiqtisadi sabitlik qorunur, inflyasiya bir rəqəmli səviyyədə saxlanılır. Ötən dövrdə minlərlə müəssisə, 2 mindən artıq müasir məktəb, çox saylı səhiyyə ocaqları, olimpiya idman kompleksləri, mədəniyyət obyektləri tikilib istifadəyə verilib. Azərbaycanın şəhər, qəsəbə və kəndlərində iri miqyaslı quruculuq-abadlıq işləri həyata keçirilib, onların siması müasirləşib.

Müvafiq dövrdə Azərbaycanda əhalinin rifahının yüksəldilməsi Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi daxili iqtisadi və sosial siyasətin əsas məqsədlərindən birini təşkil edib. Artıq işsizliyin səviyyəsi 5,5 faizə, yoxsulluq isə 9 faizə düşüb. Ölkədə 500 mindən artıq adamı əhatə edən Ünvanlı Sosial Yardım Proq-

ramı həyata keçirilir, 112 min ailə hər ay orta hesabla 130 dollara yaxın vəsait alır. 2011-ci il də daxil olmaqla hər il maaşlar, pensiyalar artırılır və bu göstəricilərə görə Azərbaycan MDB məkanında liderlər sırasındadır. Digər tərəfdən, Azərbaycan demokratiya yolu ilə inkişaf edir, ölkədə insan haqları qorunur, fikir plüralizmi, söz və məlumat azadlığı mövcuddur, vətəndaş cəmiyyəti institutları müstəqil, sərbəst fəaliyyət göstərirlər.

Ölkədə qəbul olunan dövlət proqramları, konsepsiya və strategiya xarakterli sənədlər, onların əməli surətdə icra olunması bu siyasətin reallaşdırılması mexanizmi kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda ölkəmizdə 60-a yaxın dövlət proqramı, strategiya və konsepsiya fəaliyyətdədir. Bütün bu mühüm hüquqi-normativ və proqram sənədlərinin yeni konsepsiya ilə əsaslı şəkildə əlaqələndirilməsi əldə olunacaq nailiyyətlərin təminatçısına çevriləcəkdir.

Hazırda dünyanın aparıcı ölkələrinin reytingi aşağı düşür, son dövrdə nüfuzlu “Standard & Poor’s” beynəlxalq reyting şirkəti Avropanın 15 aparıcı ölkəsinin, o cümlədən, Almaniya və Fransanın reytinginin aşağı salınması ehtimalının gündəmdə olduğunu bəyan edib. Azərbaycana gəldikdə isə, şirkət bu yaxınlarda ölkəmizin uzunmüddətli yerli və xarici valyutada reytingini “BBB-”nin investisiya səviyyəsinin qaldı-

rılması, reyting üzrə proqnozun isə “sabit” olduğu barədə qərar qəbul edib. Əsas kimi ölkənin olduqca güclü daxili və xarici netto-kreditor mövqenin formalaşması, neft gəlirlərinin səmərəli idarə olunması, Azərbaycanda güclü fiskal siyasətin aparılması göstərilib. Həmçinin, 2011-ci ilin sonunda dünyanın ən nüfuzlu araşdırma və sorğu şirkətlərindən biri olan “Gallup International”in dünyanın 51 ölkəsində apardığı “Qlobal Ümid və Ümitsizlik Barometri” adlı sorğusunda əsasən Azərbaycan inkişaf etməkdə olan ölkələr qrupu üzrə 51 ölkə içərisində 8-ci yeri tutub. Bu da o deməkdir ki, ölkə əhalisi gələcəyə ümid bəsləyir, növbəti illərdə rifah səviyyəsinin daha da yüksələcəyinə inanır və ölkəmizin gələcək inkişafına böyük nikbinliklə baxır. Bütün bu göstəricilər sosial-iqtisadi sahədə Azərbaycanın əldə etdiyi nailiyyətlərin dünya səviyyəsində qəbul olunduğunu təsdiq edir.

Müasir və perspektiv inkişaf meyllərini nəzərə alsaq, yeni qəbul olunan konsepsiyaya əsasən ölkənin uzunmüddətli inkişaf çağırışlarını aşağıdakı kimi sistemləşdirmək məqsədəuyğundur.

Birinci çağırış - güclənməkdə olan qlobal rəqabət təsirləri yalnız ənənəvi əmtəə, kapital, texnologiya və əmək bazarlarını əhatə etmir, həmçinin milli idarəetmə və innovasiya sisteminə, insan potensialının inkişafına da nüfuz edir.

Qlobal iqtisadi rəqabət mühitinin inkişafı özünü geopolitik rəqabətin güclənməsinin davam etməsində, o cümlədən xammal-material, energetika, su ehtiyatları və ərzaq resursları potensialının nəzarətinin artmasında göstərir. Azərbaycan üçün dünya iqtisadiyyatına nüfuz etmə, beynəlxalq inteqrasiyaya qoşulma yəni və daha səmərəli beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişafı, tədricən texnologiya və kapital bazarlarına çıxış imkanlarının artma imkanı yaranır.

İkinci çağırış- texnoloji inkişafın və dəyişkənliyin yeni dalğası, sosial-iqtisadi inkişafda innovasiyaların rolunun güclənməsi və çox saylı ənənəvi artım amillərinin təsirlərinin aşağı düşməsi.

Tədqiqatlar göstərir ki, yaxın on illikdə dünyada və ölkədə inkişaf meyilləri iqtisadi sistemin yeni texnoloji bazasının formalaşmasına istiqamətlənəcəkdir. Əsasən, bu inkişaf özünü biotexnoloji, informatika, nana-texnologiyalar, səhiyyə və iqtisadiyyatın daha çox elm tutumlu sahələrində büruzə verəcəkdir. Azərbaycan üçün elmi-texniki, tədqiqat potensialının və yüksək texnologiyalı istehsalın mövcudluğu aşağıdakı şərtlərin nəzərə alınmasını və müvafiq şəraitin yaradılmasını zəruriləşdirir:

- ilkin və həlli mümkün olan istiqamətlərdə texnoloji liderliyin təmin edilməsi;

- yüksək texnologiyalı komplekslərin, sahələrin yaradılması, beynəlxalq bazarlara daha mütərəqqi elm tutumlu məhsulların çıxarılmasına nail olunması;

- Azərbaycanın yüksək texnologiyalı məhsul və intellektual xidmət bazarlarında iştirak mövqeyinin güclənməsi;

- ənənəvi iqtisadiyyat sahələrinin perspektiv inkişaf istiqamətləri əsas götürülməklə, daxili maliyyə mənbələri və inkişaf etməkdə olan qlobal, beynəlxalq bazarlara uyğunlaşan subyektlərin hesabına modernləşdirilməsi.

Eyni zamanda, son texnologiya nəslinin tətbiqindən və inkişafından geri qalan müəssisələr ümumilikdə ölkənin iqtisadi baxımdan rəqabət qabiliyyətini zəiflətməklə, idxaldan asılılığı yüksəltməklə, artmaqda olan geopolitik rəqabət mühitində mövqelərimizin itirilməsinə gətirib çıxara bilər.

Üçüncü çağırış - əsas siyasi və iqtisadi inkişaf amili kimi insan kapitalının rolunun artması.

Müasir innovasiyalı iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin inkişafı yüksək ixtisaslı və peşəkar kadr potensialının keyfiyyət, kooperativ əlaqə səviyyəsindən əhəmiyyətli şəkildə asılıdır. Müasir inkişaf şəraitində MDB ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycan da beynəlxalq iqtisadi mühitdə, bazarlarda kadr və işçi qüvvəsinin keyfiyyət səviyyəsinə görə yüksək mövqe tuta bilmir. Buna daha çox həmin kadr və işçi poten-

sialının İxtisas səviyyəsinin və əmək qabiliyyə-tinin aşağı olması, ölkədə təhsil və səhiyyə sisteminin müasir tələblərə cavab verməməsidir. Azərbaycan üçün bu məsələ, çağırış yaxın 3-5 ildə öz həllini tapmalı, bu sahədə olan çatışmazlıqlar aradan qaldırılmalıdır. Bu baxımdan aşağıdakı amillərin nəzərə alınması xüsusi zərurətdən irəli gəlir:

- ənənəvi iqtisadiyyat sahələrində fəaliyyət göstərən işçilərin sayının azaldılması, onların peşə-ixtisas səviyyəsinin artırılması vasitəsilə daha mütərəqqi sahələrdə işlə təmin olunmasına şərait yaradılması;

- yerli kadr və işçi potensialının daxili və xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətli sahələrdə fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradan zəruri tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi;

- idarəetmə, elm, təhsil və səhiyyə sisteminin işinin beynəlxalq tələblərə uyğun qurulması və bu sahələrdə davamlı inkişafın təmin edilməsi.

Dördüncü çağırış – iqtisadi inkişafda xammal və resursların, xüsusilə də yanacaq və energetika potensialına əsaslanan ixracda əsaslı dəyişikliklərə nail olunması.

Bəşinci çağırış – daxili bazarın qorunması, davamlı iqtisadi inkişafın keyfiyyət dəyişikliklərinin təmini, milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması.

Altıncı çağırış – perspektivə ünvanlanmış və global iqtisadi dəyişkənliyə uyğunlaşan maliyyə - kredit və fiskal siyasətinin yeridilməsi, ölkənin maliyyə bazarının səmərəliyinin və çevikliyinin artırılması.

Yeddinci çağırış – ölkənin regional siyasətində tarazlı inkişafın tamlıqla təmini, regionların sosial-iqtisadi inkişafında əməli müsbət dəyişikliklərə nail olunması,

Səkkizinci çağırış – ölkədə informasiyalı cəmiyyətin, elektron hökumətin qurulması, sosial və siyasi arenada stabil və dayanıqlı siyasətin yeridilməsi, hökumət-qeyri-hökumət və cəmiyyət üzvləri arasında vahid fikir və ideya birliyinin təmin edilməsi.

Doqquzuncu çağırış – dövlət - özəl sektor - cəmiyyət qarşılıqlı əlaqələrinin gücləndirilməsi, özəl sektorun inkişafı üçün yaradılan mühitin təkmilləşdirilməsi.

Onuncu çağırış – aqrar sektorun inkişafına səmərəli dəstəyin artırılması, ölkədə ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həllinin təmin edilməsi.

On birinci çağırış – ölkədə təkmil infrastruktur sisteminin, formalaşması və sosial sahələrdə mütərəqqi nailiyyətlərə nail olunması.

On ikinci çağırış – Azərbaycanın iqtisadi və hərbi təhlükəsizliyinin daha da gücləndirilməsi və s.

Azərbaycanda insan hüquqlarının qorunması ilə bağlı işlər həmişə dövlətin diqqət mərkəzində olub.

Müstəqilliyin ilk illərindən başlayaraq bu istiqamətdə iş aparılır. Digər sahələrdə olduğu kimi insan hüquq və azadlıqlarının qorunması da təkcə sözdə deyil, əməldə də əksini tapır. Hökumətin bu sahədəki işləri konkret proqramlarla tənzimlənir. Ölkə prezidentinin təsdiqlədiyi insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırılmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı da bu məqsədə xidmət edir. Milli Fəaliyyət Proqramı konseptual, miqyaslı xarakter daşıyır və Lakin o "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" inkişaf konsepsiyası çərçivəsində qarşıya qoyulan vəzifələr kontekstində bir daha nəzərdən keçirilməlidir. Konsepsiya hazırlanarkən sosial sahədə yoxsulluq səviyyəsinin mümkün minimuma endirilməsi istiqamətində yürüdülmən siyasətin davam etdirilməsi, aztəminatlı ailələrin etibarlı sosial müdafiəsinin təmin olunması, əhəlinin orta təbəqəsi dairəsinin genişləndirilməsi və onun cəmiyyətin həyatında rolunun və əhəmiyyətinin artırılmasına nail olunması diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Konsepsiyada siyasi, iqtisadi, ictimai və sosial sahələrdə yüksək inkişaf səviyyəsinə çatması üçün əsas strateji məqsədlərə Azərbaycanın qlobal iqtisadi rəqabət şəraitində müvəffəqiyyətlər əldə etməsi, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin sırasına qoşulması, milli təhlükəsizliyini qoruyan dövlətlərdən olması, insanların

konstitutsion hüquqlarının tam qorunmasını təmin etməsi aid edilməlidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatı yalnız xammal və resurslar ixrac edən ölkələr sırasında qalmamalı, o, eyni zamanda bilik və yüksək texnologiyalara əsaslanan iqtisadiyyata malik olan bir dövlətə çevrilməlidir. Ölkədə 2020-ci ilə istiqamətlənmiş konsepsiyanın əsas vəzifəsi bununla bağlı olmalıdır. Müvafiq dövr ərzində iqtisadiyyatın bütün sahələrində kütləvi şəkildə yeni innovasiya yönümlü müəssisələrin, subyektlərin yaradılması, onların səmərəli fəaliyyət mexanizminin əsaslarının yaradılması bu baxımdan xüsusi zərurətdən irəli gəlir.

Yeni regional - ərazi mərkəzləri yaradılmalı, burada xammal və resursların axtarışı, hasilatı mövcud regionlardan əldə olunan ənənəvi xammal və resurslar səviyyəsinə çatdırılmalı, bütün bu resursların yerli və beynəlxalq tələbat nəzərə alınmaqla, emalı, onlardan rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsal edib ixrac edilməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişafı ilə yanaşı, regionlar arasındakı disbalansı aradan qaldırmağa əsaslı şəkildə təsir göstərəcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının innovasiya yönümlü sosial-iqtisadi inkişaf meyli bir sıra kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətləri ilə müşahidə olunacaqdır. Belə ki, ilkin olaraq, milli iqtisadiyyatın ənənəvi sahələrinin modernləşdirilməsi, 2020-ci ildə həmin sahələrdə

məhsul istehsalının həcmının artmasına, ÜDM-in yüksəlməsinə əməli təsir edəcəkdir. İkincisi, innovasiya tədbirlərinin genişlənməsi və tətbiqi iqtisadiyyatda əmək məhsuldarlığının artımına, istehsal olunan məhsulların, göstərilən xidmətlərin rəqabət qabiliyyətinin güclənməsinə təkan verəcəkdir. Üçüncüsü, yeni iqtisadi sistemin formalaşması daha çox bilik iqtisadiyyatına və yüksək texnologiyalara əsaslanacaqdır ki, bu da ölkənin beynəlxalq bazarlardakı mövqeyini möhkəmləndirəcəkdir. Bilik iqtisadiyyatı və yüksək texnologiyalar isə, elm, təhsil, səhiyyə, informasiya-kommunikasiya-texnologiyaları və infrastruktur sahələrinin fəaliyyətində ciddi irəliləyişlərin əldə olunmasını təmin edəcəkdir.

Qəbul olunan konsepsiya əsasən innovasiya ssenarisinə uyğun olmaqla, həm ənənəvi iqtisadiyyat sahələrində rəqabət qabiliyyətini, həm də yenicə formalaşmağa başlayan elm tutumlu, yüksək biliklərə arxalanan sahələrdə inkişafı təmin etməklə, hər iki sahədə mövcud olan ciddi kənarlaşmaların, fərqlərin tədricən aradan qaldırılmasına istiqamətlənməlidir. Burada əsas istiqamətin insan kapitalının təkmilləşməsinə, istehsal və xidmət sahələrində yüksək texnologiyalardan istifadə nəticəsində innovasiya amilinin iqtisadi inkişafın başlıca mənbəyinə təkan verəcək modelin yaradılmasına yönəlmişdir.

Konsepsiyaya əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, innovasiya ssenarisinin tətbiqi sosial-iqtisadi inkişafda ciddi müsbət dönüşün baş verməsinə səbəb olmaqla, inkişaf etmiş ölkələrə xas aşağıdakı dəyişiklərə gətirib çıxaracaqdır:

- iqtisadiyyatda, elmdə, təhsildə, yüksək texnoloji və digər sahələrdə müqayisəli üstünlüklər nəzərə alınmaqla, inkişaf meyillərinin yüksəlməsinə;

- özəl sektorun, rəqabət qabiliyyətli müəssisələrin və investisiya aktivliyinin dinamik inkişafını təmin edən institutların yaranmasına;

- istehsal, emal, hasilat və xidmət sektorlarında innovasiyaların təkmilləşdirilməsinin intensivliyi son-da əmək məhsuldarlığının keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinin yüksəlməsinə;

- infrastruktur sisteminin dinamik inkişafına;

- insan kapitalının intensiv inkişafının keyfiyyət dəyişikliyinə, ölkədə ortabab təbəqənin səviyyəsinin və əhalinin maddi rifah halının yüksəlməsinə;

- beynəlxalq əlaqələrin coğrafiyasının genişlənməsinə.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, **Heydər Əliyevin** layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab **İlham Əliyevin** rəhbərliyi ilə uğurla həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasət nəticəsində iqtisadiyyatımızın bu günkü vəziyyəti artıq keçid proqramının əsas məqsədlərinə həm forma, həm

də məzmun etibarilə nail olunduğunu və keçid dövrünün başa çatdığını təsdiq edir. Bütün bunlar göstərir ki, artıq ölkəmizin iqtisadi inkişafı yeni keyfiyyət mərhələsinə daxil olmuşdur. Məhz bu amil Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 noyabr 2011-ci il tarixdə imzaladığı “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının həyata keçmə imkanlarını daha da reallaşdırır. Bütün bu mühüm amillər özlüyündə Azərbaycanın məcburi cəlb olduğu Ermənistanla münaqişənin, Dağlıq Qarabağ probleminin bu müddət ərzində ölkəmizin xeyrinə həll olunmasına müsbət təsir göstərəcəkdir.

2. “Azərbaycan Respublikası 2020-ci ilə gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında mərhələlik

Azərbaycan Respublikasının uzun müddətli inkişafını təcəssüm etdirən bu konsepsiya – müvafiq göstəricilər sistemini, onların məqsədini, əhatə etdiyi dövrün inkişaf meylinin strategiyasını və nəzərdə tutulan dövr üçün ölkənin malik olacağı sosial-iqtisadi imkanları özündə əks etdirməlidir. Konsepsiyanın icrası dövründə dövlətin tənzimlənməsi qarşısında duran əsas vəzifə - mövcud sistemin inkişafının müxtəlif dövrləri ərzində yaranacaq fərqli və çoxsaylı maraqlar arasında tənzimləyici əlaqələndirməni maksimal imkanlar səviyyəsində təmin etməkdir. Dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin sistemli şəkildə həyata keçirilməsi konsepsiyanın icrası dövründə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin, bu amil konsepsiyanın məqsədinə, onun həyata keçirildiyi hər bir dövrün real imkanlarına görə uzlaşdırılmalıdır.

Məlum olduğu kimi sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının tərtibində əsas vəzifə kimi əhalinin həyat səviyyəsinin, maddi-mənəvi rifah halının yüksəlməsi zəruri müddəə sayılırsa, lakin burada həmçinin işlək qabiliyyətli vətəndaşların məhsuldar və yüksək ixtisaslı iş qabiliyyətinin artırılması, yerli və xarici bazarlara çevik reaksiya verən işçi qüvvəsinin, əmək kollektivinin hazırlanması da xüsusi diqqət mərkəzində dur-

malıdır. Bütün bunlar özünü istər nəzəri, istərsə də praktiki cəhətdən konsepsiyanın icrasında, o cümlədən əhalinin maddi-rifah halı, işçi qüvvəsinin peşəixtisas səviyyəsinin göstəricilərində və onların hər ilki nəticələrinin yekunlarında göstərməlidir. Dünya təcrübəsində olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının müasir və gələcək inkişafı da yüksək ixtisaslı, təcrübəli, peşəkar, bazar rəqabətinə cavab verən insanların mövcudluğundan ciddi şəkildə aslıdır.

Azərbaycanda iqtisadi inkişaf konsepsiyasının hazırlanmasında və onun həyata keçirilməsində ümumi tarazlıq prinsipinin gözlənilməsi vacib şərtədir. Burada əsas amil bir tərəfdən mal və xidmətlərin məcmu tələbi ilə məcmu təklifi arasındakı uyğunluğa nail olunmasıdır, digər tərəfdən məhdud istehsal resursları nəzərə alınıb, bazar prinsipləri əsas götürülməklə istehsal amillərinin nəzərdə tutulan təkrar istehsalının təminatıdır. Məhz bu şəraitdə məhsul bölgüsündə istifadə istiqaməti (istehsal amillərini də əsas götürməklə) istehsal edilən məhsulun artımı ilə müşahidə edilməklə, son hədd amilinin tələbat müddətini uzadacaqdır.

Sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının hazırlanması mərhələlərinin əsasları. Ölkədə hazırlanması və icrası nəzərdə tutulan iqtisadi inkişaf konsepsiyasının mərhələlərinin aşağıdakı amillərə əsaslanması perspektivdə özünü daha da doğruldaçaqdır.

-
- İqtisadiyyatda mövcud vəziyyətin və sonrakı mərhələlərdə onların mütəmadi olaraq təhlili və qiymətləndirilməsi. Milli iqtisadiyyatın, dövlətin iqtisadi siyasətinin rasionallıq və mövcud inkişaf səviyyəsinin tədqiqinin əsas mənbəsinə buradan başlamaq özünü doğruldur. Belə ki, bu istiqamətdə təhlil və qiymətləndirmələr konkret iqtisadi və sosial sektorlar, təsərrüfat fəaliyyətləri üzrə aparılmaqla, ölkə iqtisadiyyatında, sosial sahələrdə, regional inkişafda, infrastruktur sahələrində və s. mövcud olan problemlı yerləri, inkişafa mane olan mühiti üzə çıxarılmalıdır.
 - Məqsədin müəyyənləşdirilməsi və əsaslandırılması. Bu amil ilk növbədə bütün mümkün və zəruri məqsədlərin müəyyən edilməsindən başlayır, belə ki, buna məqsədlərin təsnifləşdirilməsi kimi də yanaşmaq mümkündür. Sonrakı prosesdə konsepsiya, onun icra mərhələləri ilə bağlı lazım olacaq hər bir məqsədin zəruriliyi, xüsusiyyəti aydınlaşdırılmalıdır. Belə yanaşma ilkin, mərhələvi, son, kəmiyyət və keyfiyyət, müddət amillərinə şamil edilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, konsepsiyanın icrasının məqsədə uyğunluğu ilə bağlı bəzi məqsədlər oxşar xüsusiyyətlərə, təyinata malik ola bilərlər. Belə bir şəraitdə zəruridir ki, bu məqsədlərdən əsas mahiyyəti və müasir tələbləri əhatə edəcək bir

məqsəd seçilsin. Məqsəd seçimində onun sosial-iqtisadi həyata təsiri, bu sahədə əldə olunacaq fayda, onun institusional qurumlarla əlaqəsinin təşkili, icrasının maliyyə, innovasiya, kadr təminatı ciddi diqqət mərkəzində saxlanmalıdır.

- Konsepsiyanın tərtibində məqsəd və vəzifələrin bağlılığını və əlaqəliliyini gözləmək lazımdır. Belə yanaşma sosial-iqtisadi inkişaf prosesinin bitkinliyinə və düzgün axarına öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

Ölkədə müəyyən olunmuş iqtisadi inkişaf konsepsiyasının hazırlanmasında aşağıdakı mərhələlik və onlar arasında ciddi əlaqəlilik gözlənməlidir. Konsepsiyanın hazırlanması və icrası mərhələsində həmçinin əsas məqsəd kimi – sosial-iqtisadi quruluşun möhkəmləndirilməsi və inkişafı, dövlət tənzimlənməsinin səmərəliliyinin artırılması ciddi diqqət mərkəzində olmalıdır. Məhz belə addım konsepsiya qarşısında duran məqsəd və vəzifələr də nəzərə alınmaqla aşağıdakı mərhələlər üzrə həyata keçirilməlidir.

Birinci mərhələ. Ölkədə əhalinin həyat səviyyəsinin tədricən yüksəldilməsi:

- əhali üzrə adambaşına düşən gəlirlərin həcminin artırılması;
- pul gəlirləri üzrə məhsul və xidmət təminatının balanslaşdırılması;

- əhalinin sosial rifahının yüksəldilməsi.

İkinci mərhələ. Cəmiyyətdə sosial sabilliyin gücləndirilməsi:

- əhali üzrə adambaşına düşən gəlirlərin diferensasiyasının məqsədyönlü hədd sərhədinin gözlənilməsi;

- dövlətin vətəndaşlar qarşısında öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi, məşğulluq probleminin həlli və s.

- işə götürənin işçi qarşısında müqavilə öhdəliklərinə nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi və ona dövlət nəzarəti.

Üçüncü mərhələ. Ölkə iqtisadiyyatının perspektiv inkişaf şəraitinin yüksəldilməsi:

- elmi-texniki tərəqqinin maliyyələşdirilməsinin xüsusi çəkisinin artırılması;

- innovasiya sisteminin və tədbirlərinin əhatə dairəsinin əhəmiyyətli şəkildə genişlənməsi;

- məqsədli və səmərəli investisiya qoyuluşlarının tətbiqinin artırılması;

- regionların inkişafı üçün təminatın gücləndirilməsi, regional iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması.

Dördüncü mərhələ. Ölkədə ekoloji təhlükəsizliyin gücləndirilməsi:

- su hövzəsinin və resurslarının çirklənməsinin mütəmadi monitorinqinin aparılması;

-
- hava hövzəsinin çirklənməsinin daim tədqiq edilməsi;
 - toprpaq resurslarından istifadə ilə bağlı beynəlxalq ekoloji standartlara əməl olunması və bu sahədə təkmil, çevik hüquqi bazanın yaradılması.

Konsepsiyanın hazırlanması və icrasında dövlət tənzimlənməsinin səmərəli və məqsədəuyğun təhlil-qiyətləndirmə alətlərindən istifadə olunması zəruridir. Bura müxtəlif tənzimləyici vasitələrin tətbiqinin mümkünlüyü, onların qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olunma səviyyəsi, həmin vasitələrin tətbiqi zamanı qarşıya çıxacaq neqativ və pozitiv cəhətləri, istifadə olunması nəzərdə tutulan vasitələrin səmərəlilik göstəriciləri və s. aid edilməlidir. Mövcud konsepsiyanın hazırlanmasında və icrasında mühüm amillərdən biri dövlət tənzimləmə mexanizminin sərhədinin düzgün müəyyənləşdirilməsidir. Burada əsas diqqət inzibati metodlarla bazar metodlarının seçiminə dəqiq və aydın üstünlük verilməsi, zərurət yarandıqca onların istifadəsində qarışıqlı əlaqə, səmərəlilik kimi metodlardan da istifadə olunması məqsədəuyğundur. Bütün bu metodların tətbiqi konsepsiyanın məqsədinə, vəzifələrinə, əldə olunacaq nəticələrinə görə əsaslandırılmaqla, seçilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında hazırlanan konsepsiyanın icrasını təmin etmək məqsədilə ölkədə qəbul

edilən sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarının əsas strategiyası bir-birilə ciddi şəkildə əlaqələndirilməklə, onların həyata keçirilməsində aşağıdakı istiqamətlər gözlənilməlidir:

- məqsədyönlü struktur, elmi-texniki, innovasiya və investisiya siyasətinin uzlaşdırılması və onun həyata keçirilməsi;

- iqtisadi inkişaf mərhələlərində sosial problemlərin həlli;

- real sektorda, iqtisadiyyatda işgüzar fəallığın stimullaşdırılması.

Konsepsiyada məqsədyönlü struktur, elmi-texniki, innovasiya və investisiya siyasətinin uzlaşdırılması və onun həyata keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi inkişafın sürətlənməsində, struktur siyasətində aparılan islahatlar vacibdir və burada əsas məqsəd ölkədə ortabab təbəqənin, xüsusilə də biznes mühitində bu təbəqənin inkişafı üçün bütün mümkün vasitələrdən istifadə etməkdir. Buraya müxtəlif stimullaşdırıcı tədbirləri şamil etmək mümkündür (fiskal, maliyyə-kredit, perspektivli sahələrə, müəssisələrə dəstək, ölkədə rəqabət mühitinin genişləndirilməsi, hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və s.). Milli iqtisadiyyatın, əsasən də sənaye müəssisələrinin inkişafı baxımından struktur islahatların təkmilləşdirilməsi ölkə daxilində rəqabətqabiliyyətli məhsullar istehsalına təsir etməklə, beynəlxalq bazarlarda ölkə maraqlarının güclənməsi-

nə geniş yollar açacaqdır. Lakin, bütün bu proseslərin təmin olunması və davamlılığı Azərbaycanda elmi-texniki tərəqqinin dövlət və müəssisə səviyyəsində təkmilləşməsi, elmi potensialın, onun maddi-texniki bazasının əsaslı sürətdə inkişafı, bu sahəyə ayrılan maddi, maliyyə resurslarının ciddi şəkildə artırılması, innovasiya sisteminin elmdə, təhsildə, iqtisadiyyat sahələrində əməli şəkildə tətbiqi ilə bağlıdır.

Konsepsiyanın hazırlanmasında və icrasında təkmil elmi-texniki siyasətin mövcudluğu, onun əsasında elmi-texniki proqramların qəbulu zəruridir. Belə ki, bütün bu əsaslar konsepsiyanın əsaslandırılmış elmi və praktiki baza üzərində həyata keçirilməsinə öz təsirini göstərir. Dövlət bu ərəfədə fundamental, tətbiqi elmlərin və təhsil sisteminin kompleks və vahid mərkəzdən tənzimlənməsini, inkişafını, onlar arasında konsepsiyanın icrası vacib olan zəruri təşkilatı və səmərəli idarəetmə mərkəzini formalaşdırır. Bütün bu tədbirlər innovasiyalı iqtisadiyyatın qurulması, ölkədə yüksək ixtisaslı və peşəkar kadr potensialının güclənməsi və rəqabət-qabiliyyətli, tələbat doğuran məhsulların istehsalı baxımından xüsusi zərurətdən çıxış edir. Ölkədə sənaye sahələrinin restrukturizasiyası, yeni sahələrin inkişafı, aqrar sektorun fəaliyyətinin artırılması və bu sektorun zərurət yarandıqca turizm obyektləri ilə əlaqəli inkişafının stimullaşdırılması da məqsəddüyğundur. Xüsusilə, həyata keçirilən investisiya si-

yasətinin konsepsiyasının məqsəd və vəzifələrinə uyğunlaşdırılması, bu baxımdan məqsədli vahid dövlət investisiya siyasətinin aparılmasının nəzəri-metodoloji əsaslarının təkmilləşdirilməsi öz zəruriliyi ilə çıxış edir. Həmçinin, özəl sektorun inkişafını stimullaşdırmaq məqsədilə səmərəli, əsaslandırılmış və çevik investisiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi də öz müsbət əhəmiyyətini göstərəcəkdir.

Vətəndaşların maddi və mənəvi rifah halının yüksək standartlarına nail olunması. Bu amil ölkə vətəndaşlarının həyat səviyyəsinin və onların əldə etdiyi gəlirlərin 2020-ci ildə və ondan sonrakı dövrdə inkişaf etmiş dövlətlərin bu sahədəki müvafiq göstəricilərinə çatdırılması ilə əlaqədar götürülməlidir. Qeyd edilən müddəanı başqa formada ifadə etmək mümkündür, belə ki, ölkə vətəndaşlarının həyat səviyyəsinin və əldə etdiyi gəlirlərin 2020-ci ildə və ondan sonrakı dövrdə onların sosial, iqtisadi, intellektual səviyyəsinin təmininə yetməsi. Müvafiq standartlar, sosial meyarlar ölkə vətəndaşlarının tam şəxsi təhlükəsizliyini, inkişafını təmin etməklə, yüksək və keyfiyyətli tibb, təhsil, kommunal, mədəni-maarif və digər xidmətlər əldə olunmasına münbit zəmin yaradacaq, həmçinin ekoloji təhlükəsizlik səviyyəsinin zəruri həddə çatdırılmasına geniş imkanlar açacaqdır.

Əhalinin həyat tərzini xarakterizə edən göstəricilərin Ümumi Daxili Məhsuldakı adambaşına düşən gə-

lirlərdə, əhalinin alıcılıq qabiliyyətində əsaslı şəkildə artması müvafiq sosial standartların, konsepsiyanın qayəsindən irəli gəlir. Xüsusilə, ölkədə əhaliyə göstərilən tibb, təhsil, kommunal xidmətlərinin səviyyəsi əsaslı şəkildə artmalı, bu artım həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından dəyişməlidir. Eyni zamanda, əhalinin mənzil tələbatının tənzimlənməsi mexanizminin ən səmərəli və təkmil mexanizmi yaradılmalıdır.

Sosial nailiyyətin və tarazlığın əldə edilməsi. Konsepsiyada cəmiyyətin məsuliyyətinin artırılması, vətəndaşlar arasında vahid razılığın təmin olunması xüsusi yer tutmalıdır. Belə yanaşma həmçinin dövlət və özəl institutları arasındada inkişaf etməlidir. Qeyd olunan amillər cəmiyyətdə sosial narazılığın minimum həddə enməsinə təsir göstərməlidir. Bütün bunlar cəmiyyətin üzvləri arasında olan istedadlı insanların qüvvəsindən səmərəli istifadə edilməsi, onların mobilizə olunması və cəmiyyətdə əməyin nəticələrinin peşəkarcasına qiymətləndirilməsi nəticəsində öz həllini tapa bilər. Konsepsiyanın icra müddəti sona yaxınlaşdıqca ölkədə əhali arasında ortabab təbəqənin əhalinin əlli faizini təşkil etməsi sosial-iqtisadi inkişafın sonrakı dövrlərinə də öz müsbət təsirini göstərəcəkdir. Ortabab təbəqənin əsas hissəsinin yüksək ixtisaslı, intellektual qabiliyyətli, peşəkar mütəxəssislərdən ibarət olması həm onların özünün, onlarla işləyən insanların inkişafına, həm də yeni biliklərin öyrənilməsinə, yük-

sək texnologiyalardan daha məhsuldar istifadə olunmasına təsir edəcəkdir. Digər tərəfdən, belə bir nəticənin əldə olunması Azərbaycanı yüksək səviyyədə olan neft ixracı asılılığından qurtaracaq, büdcənin formalaşmasında qeyri-neft amil öz yüksək göstəriciləri ilə seçiləcəkdir. Eyni zamanda, istər iqtisadiyyatda, istərsə də sosial sahədə yüksək ixtisaslı, təkmil və intellektual səviyyəli biliklərə malik insanların yetişdirilməsi, bilik iqtisadiyyatının qabaqcıl sıraya keçməsi əsas şərt kimi təmin olunmalı, bununla bağlı hüquqi, maddi-maliyyə, texniki və digər imkanlar səfərbər olunmalıdır.

Konsepsiyada region və ərazilərin sosial-iqtisadi yaşamasına yeni baxış, bu sahədə olan dövlət proqramlarının, hüquqi-normativ sənədlərin əlaqələndirmə və onların fəaliyyət mexanizminin təkmilləşdirilməsi, aqrar və xammal resurs bazası kimi inkişaf yaşamasının dəyişməsi perspektiv dövrlə bağlı qarşıya qoyulacaq vəzifələrin daha əhatəli icrası üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, regionların sosial-iqtisadi cəhətdən tarazlı inkişafında, bu ərazilərdə aqrar-sənaye və digər iqtisadiyyat sahələrinin inkişafı üçün real imkanlar mövcuddur. Bu amili keçmiş sovetlər dövründəki təcrübə də sübut edir. Mövcud ərazilərin inkişafı üçün maddi-texniki, maliyyə, peşəkar kadr potensialını bir araya gətirmək, son texnoloji, innovasiya resurslarından səmərəli istifadə etmək, yerli işgü-

zar mühiti stimullaşdırmaq, bütün müvafiq tədbirlərin icra, tənzimləmə və nəzarət mexanizminin hüquqi bazasını təkmilləşdirmək vacib məsələlərdəndir. Həyata keçirilən tədbirlər regional inkişafdakı disbalansı aradan qaldırmalı, sənaye və digər iqtisadiyyat sahələrinin inkişafı baxımından bir müəssisənin yaradılmasında yalnız bir region deyil, zərurət yarandıqca bir neçə regionun ərazisindən istifadə edilməsi (ərazi, xammal-resurs təminatı və s.) məqsədəuyğundur. Digər tərəfdən, iqtisadi inkişafıla bağlı regional kordinasiyanın gücləndirilməsi də zəruridir. Ölkədə daxili və xarici bazarlar üçün tələb olunan məhsulların istehsalında regionlarda fəaliyyət göstərən müəssisələrin stimullaşdırılması, burada biznes mühitinin daha geniş inkişafı üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi konsepsiyanın müsbət icrası baxımından mühüm rol oynayır.

Konsepsiyada əsas diqqət innovasiya meyilli sosial-iqtisadi inkişafa verilir, belə yanaşmanın özünə məxsus kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətləri mövcuddur. Birincisi, burada ilkin olaraq ölkənin ənənəvi iqtisadiyyat sahələrinin təkmilləşdirilməsinə və inkişafına üstünlük özünü göstərəcəkdir (energetika, mal-material-ixracı, nəqliyyat və s.). Belə ki, zənn etmək olar ki, bu sahələr artıq ölkəyə iri gəlirlər gətirir, bazarı var və 2020-ci ilədək ÜDM-də öz əhəmiyyətli xüsusi çəkisini saxlaya bilər. İkincisi, Azərbaycanda innovasiya siyasətinin əsaslı inkişafı, innovasiya tədbir-

lərinin artırılması iqtisadiyyat sahələrində iqtisadi artımın aparıcı amili rolunu oynamalıdır. Belə yanaşma, həm də milli rəqabət qabiliyyətinin, əmək məhsuldarlığının artırılmasının, iqtisadiyyatda enerji və xammal-material tutumluluğunun iki dəfədən artıq azalmasına öz təsirini göstərəcəkdir. Üçüncüsü, yeni iqtisadi sistemin formalaşması, əsasən də bilik iqtisadiyyatının və onun müqabilində yüksək texnologiyalar istehsalının bərqərar olması, 2020-ci ildə və ondan sonrakı dövrdə Azərbaycanda milli iqtisadiyyatın tərkibində köklü dəyişiklərə gətirib çıxaracaq və bu sahələrin məhsulu artıq həmin dövrdən başlayaraq ÜDM-də energetika və digər ənənəvi sahələrin məhsullarının xüsusi çəkisini getdikcə sıxışdıracaq, büdcənin formalaşmasında önəmli rol oynayacaqdır.

İqtisadi inkişafda sosial innovasiya yönümlü istiqamətə meyillilik. İqtisadi inkişafda sosial innovasiya yönümlü istiqamətə, meyilliyə keçid xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycan eyni vaxtda beynəlxalq standartlara uyğun olaraq, sosial sahədə həm mövcud olan çatışmazlıqları aradan qaldırmalı, həm də bu sahədə inkişafı təmin etməlidir. Qlobal iqtisadi inkişaf və rəqabət şəraitində aparıcı və inkişaf etmiş ölkələrin sosial rifah və iqtisadi səmərəlilik göstəricilərinə ölkənin sosial sahələrinin inkişaf etdirmədən çatması qeyri-mümkündür.

Mövcud iqtisadi inkişaf modelinin əsas problemlərindən biri ondan ibarətdir ki, əhalinin gəlirlərinin artımı ilə Ümumi Daxili Məhsulun yüksəlişində uyğun əlaqəli və elmi cəhətdən əsaslandırılmış kordinasiya gözlənilən səviyyədə olmur. Bu amil özünü əksərən iqtisadi diferensiyanın yüksəlməsi ilə göstərir. Məhz buna görə energetika və xammal resurs ixracı modelindən iqtisadi inkişafın innovasiya modelinə keçid yeni və təkmil modelin formalaşdırılmasını ön plana çəkir. Bu modelin tərkib elementləri daxilində iqtisadi sərbəstliyin, sosial ədalətin və milli rəqabət qabiliyyətliliyinin balanslaşdırılması və stimullaşdırılması mühüm rol oynayır. Müvafiq yanaşma resursmüddət və icra mərhələləri arasında qarşılıqlı bağlılığı təmin edəcək aşağıdakı istiqamətlər üzrə kompleks əlaqələndirmənin yaradılmasını tələb edir.

Birinci istiqamət olaraq, ölkənin insan potensialının inkişafına, əsasən də onun keyfiyyət cəhətlərinə diqqət yetirilməsi xüsusi zərurətdən irəli gəlir. Bu amil hər bir cəmiyyət üzvünün maddi və mənəvi rifah vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasını, həm də onların həyat tərzinin yüksəldilməsi üçün mövcud potensiallarından səmərəli istifadə etməsi üçün əlverişli mühitin yaradılmasını ön plana çəkir. Nəticə olaraq, ölkənin hər bir sahəsində rəqabət qabiliyyətli insan kapitalı yetişəcəkdir ki, bu da konsepsiyanın məqsəd və vəzifələrinin icrasının təminində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bū-

tün bu amillər aşağıdakı müsbət meyllərin əldə olunmasına öz təsirini göstərəcəkdir:

- cəmiyyətdə neqativ demoqrafıq meyllərin qarşısının alınması, əhalinin sayında nəzərdə tutulan stabilliyin yaranması və onun artım imkanlarının yüksəlməsi, ölkədə həyat tərzinin getdikcə yaxşılaşması;
- əmək haqqı sistemində səmərəli metodların tətbiqi, onun davamlı artımı üçün əlverişli şəraitin yaradılması - bütün bu amillərin əmək məhsuldarlığının artım tempi və işçi qüvvəsinin keyfiyyət göstəriciləri ilə əsaslı şəkildə əlaqələndirilməsi;
- əmək bazarının səmərəli tənzimləmə mexanizminin yardılması, bu bazarda rəqabət mühitinə yönəlmiş sistemin formalaşması;
- işçi – həmkarlar təşkilatı – işə götürən və dövlət arasında hüquqi, iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış əməkdaşlıq sisteminin qurulması;
- əmək haqqına uyğun olaraq pensiya təminatının artırılması, pensiya təminatı sisteminin beynəlxalq standartlara müvafiq qurulması, təqaüdə çıxmış insanların normal təminatlı həyat səviyyəsinin yaradılması;
- ölkədə beynəlxalq tələblərdən geri qalmayan keyfiyyətli təhsil, tibb və digər xidmətlərin alınmasına nail olunması;

-
- ölkədə mədəniyyət sahələrinin inkişafını daha yüksək səviyyədə təmin etməklə, milli dəyərləri qorumaqla (bərpa etməklə), bu sahədə insanların mənəvi dünya görüşünün müasir vasitələrlə genişlənməsinə nail olunması;
 - industrial iqtisadiyyatın davamlı inkişafına xas olan məqsədli kütləvi təhsil sisteminə keçmək, əhali üçün sosial innovasiya meyli və fərdilik nəzərə almaqla, geniş təhsil şəbəkəsini yaratmaq, dünya elminin nailiyyətlərindən milli elmdə istifadə etmək, şəxsiyyətin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafında sosial məsuliyyəti artırmaq və bu sahədə əlverişli mühit yaratmaq;
 - ölkədə sosial, iqtisadi və kommunal infrastrukturun inkişafına nail olmaq, əhalinin mənzil təminatının səmərəli həlli yollarını formalaşdırmaq;
 - imkansız insanların, yaşlı nəslin, əlillərin məqsədli və ünvanlı zəruri təminatının, sosial – iqtisadi rifahının səmərəli yollarını müəyyən etmək;
 - Azərbaycan xalqının mədəni və mənəvi dəyərlərinin qorunub saxlanmasının və inkişafının iqtisadi, hüquqi mexanizmini təkmilləşdirmək;
 - idman, bədən tərbiyyəsi və turizmin daha geniş inkişafına nail olmaqla, onların kəmiyyət, keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsini təmin etmək;

-
- mək, əhalinin və ölkəyə gələn şəxslərin bu sahələrin imkanlarından geniş istifadə etməsinin əlyətərliyi mexanizminini formalaşdırmaq;
- ölkədə ətraf mühitin sağlamlaşdırılmasını inkişaf etdirməklə, əhalinin yaşayış tərzinin artmasında ekoloji amillərin təsirini gücləndirmək;
 - cəmiyyətdə krimenogen vəziyyəti minimum həddə endirməklə, əhalinin maarifləndirmə səviyyəsini artıran tədbirlərin sayını yüksəltmək;
 - əmək resurslarının peşəkarlıq və ərazi cəhətdən mobilliyini yüksəltmək, əmək-peşə mədəniyyətini artırmaq üçün zəruri standartlar hazırlayıb, qəbul etmək, əmək və sahibkarlıq fəaliyyətində işgüzarlığın və fəaliyyətin səmərəliliyini artıran dəyərləri müəyyənləşdirmək.

İkinci istiqamətdə institusional mühitin və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı, iqtisadi artıma təsir edəcək amillərin, bazarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi kimi aşağıdakı məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

- yüksək rəqabət mühitini təmin edəcək institusional mühit yaratmaq, sahibkarlıq fəaliyyətində fəallığa və daha səmərəli yollarla kapital cəlbinə meyilli mexanizmi formalaşdırmaq;
- iqtisadiyyatda açıq və gizli lüzumsuz inhisar mühitini aradan qaldırmaq, bazarda sağlam rə-

-
- qabət mühitinin yaradılması üçün bütün imkanlardan istifadə etmək;
- vergi sisteminin tətbiqində beynəlxalq standartlara keçidi təmin etmək, inkişafa mane olan vergi yükünü daha səmərəli formalarla əvəz etmək, müasir texnologiyalar tətbiq etməklə, peşəkar işçi və mütəxəssis heyətini cəlb etməklə istehsal məsrəflərini aşağı salmaq;
 - yeni və müasir sahibkarlıq növlərinin və müəssisələrin yaradılmasına və fəaliyyətinə dəstək olmaq, onların işini stimullaşdırmaq;
 - dövlətin iqtisadi siyasəti və mülkiyyət hüququnun qorunması hesabına sahibkarlıq və investisiya riskini aşağı salmaq, maliyyə institutlarının fəaliyyətini genişləndirmək və ölkədə makroiqtisadi sabitliyi qorumaq;
 - müəssisə və təsərrüfatların uzunmüddətli maliyyə resurslarından istifadə imkanlarını genişləndirmək, kapital və yığımın transformasiyasını və istifadəsini təmin edən maliyyə və digər bazarların səmərəli fəaliyyət mexanizmini təkmilləşdirmək;
 - özəl sektorda təsərrüfatlar arasındakı müqavilə münasibətlərini ciddiləşdirmək, onların fəaliyyətində şəffavlığın yüksədilməsi mexanizmini müəyyələşdirmək, sahibkar qruplarının, sahəvi sahibkar

-
- ittifaqlarının yaradılmasına və onların işlək imkanlarının mövcudluğuna şərait yaratmaq;
- iqtisadiyyatın daha səmərəli və məqsədyönlü fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə, bu sahədə dövlətin zəruri və keyfiyyət amillərinə söykənmiş inzibati nəzarət formalarını tətbiq etmək.

Üçüncü istiqamət iqtisadiyyatda struktur dəyişiklərində innovasiya texnologiyalarının inkişafına meyliyin güclənməsi ilə bağlı olmalıdır, burada aşağıdakı amillər öz əksini tapmalıdır:

- milli innovasiya sisteminin formalaşmasında, burada bütün zəruri elementlər təcəssüm olmalıdır. Belə ki, ali təhsil sisteminin elmi tədqiqatlara inteqrasiyası, bu sahədə əsaslı nəticələr verən tədqiqatlar aparılması. Həmçinin, bu istiqamətdə iqtisadiyyatın tələbatına uyğun fəaliyyətin təşkili üçün çevik və səmərəli tənzimləyici mexanizmi yaratmaq, injiniring biznesini, innovasiya infrastrukturunu, intellektual mülkiyyət bazarını və institutunu formalaşdırmaq, təkmil elmi-texniki və innovasiya tədbirlərinin stimullaşdırılması mexanizmini müəyyən etmək;
- Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq bazarlarda mövqeyini möhkəmləndirən güclü elmi-texniki kompleksi yaratmaq, bu bazarlarda milli məhsulların rəqabət qabiliyyətini təmin etmək, elmin və iqtisadiyyatın perioritet istiqamətləri

-
- üzrə tədqiqat və araşdırmaların əhatə dairəsini genişləndirmək;
- iqtisadiyyat sahələrində rəqabət qabiliyyətliyi artırmaq üçün dövlət-özəl sektoru əməkdaşlığı mexanizmində daha səmərəli metodlardan istifadə etmək, milli müəssisə və təsərrüfat subyektlərinin uzun müddətli investisiya cəlbi imkanlarını təkmilləşdirmək, bu subyektlərin yüksək ixtisaslı və peşəkar mütəxəssislər, menecerlər, işçi heyəti ilə təmin olunması üçün əlverişli mühit yaratmaq, ixrac bazasının artırılmasına zəruri yardım göstərmək, milli bazarın qorunması üçün dünya təcürbəsində mövcud olan imkanlardan istifadə etmək;
 - kənd təsərrüfatı və emal sənayesinin məhsulunun ixracını təmin edən potensial imkanları müəyyənləşdirmək və istifadə etmək, bu sahədə ekoloji cəhədən beynəlxalq standartlara cavab verən məhsulların həcmi əsaslı şəkildə artırmaqla, onların rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək.

Dördüncü istiqamətdə xarici iqtisadi əlaqələri daha da genişləndirmək, ölkənin beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirakının səmərəli yollarını müəyyən etmək əsas amil kimi çıxış edir. Müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə aşağıdakıların nəzərə alınması xüsusi zərurətdən irəl gəlir:

-
- Azərbaycanın iqtisadi inkişafında müqayisəli üstünlüklərin imkanlarını dəqiqləşdirərək, qlobal təsirləri nəzərə alıb, xarici bazarlarda iştirak səviyyəsini qiymətləndirmək və onun artırılması yollarını konkretləşdirmək, ölkəyə səmərəli şərtlərlə və ucuz kapitalın, yüksək texnologiyaların və peşəkar mütəxəssislərin cəlbi üzrə tədbirlər sistemini hazırlamaq;
 - ölkənin Avropa və Asiya bazarlarına tədricən iqtisadi inteqrasiya istiqamətlərini həyata keçirmək, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan qabaqcıl dövlətlərlə birgə iqtisadi fəaliyyətin təşkili üzrə zəruri mexanizm yaratmaq, Azərbaycan məkanında zəruri beynəlxalq maliyyə bazarının formalaşmasına nail olmaq;
 - beynəlxalq maliyyə və iqtisadi institutlarla, mərkəzlərlə qarşılıqlı və səmərəli əməkdaşlıq əlaqələrini genişləndirərək, ölkədə davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək, ölkə iqtisadiyyatının uzun müddətli qlobal dəyişkənlik dövründə də gözlənilən risklərin minimum səviyyədə olmasına nail olmaq.

Beşinci istiqamətdə iqtisadi inkişafın yeni ərazi, məkan modelini yaratmaq əsas kimi çıxış edir:

- regionlarda sosial-iqtisadi inkişaf üzrə çevik fəaliyyət mərkəzləri yaratmaq, burada təkmil

-
- enerji, kommunal, nəqliyyat və digər infrastruktur sahələrini təkmilləşdirmək;
- regionlarda iqtisadi inkişaf üçün vacib olan ərazi-istehsal klasterlərini inkişaf etdirmək, burada fəaliyyət göstərən müəssisələrin rəqabət qabiliyyətli məhsullar istehsal etmək, xidmətlər göstərmək potensialını gücləndirmək;
 - regionlarda sosial siyaəti bərabər səviyyədə həyata keçirmək, burada yaşayan insanların həyat səviyyəsində olan qeyri-mütənasibliyi tamlıqla aradan qaldırmaq;
 - regional inkişaf və onun idarəetmə sisteminin strateji prioritetlərini müəyyənləşdirmək, bu ərazilərin inkişafında kompleksliliyi və balanslılığı təmin etmək;
 - regionlarda məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsində məqsədyönlülüüyü və inkişafın səmərəliliyini nəzərə almaq;
 - həmin ərazilərdə idarəetmə, iqtisadi və inzibati məsuliyyət normalarının təkmil və effektiv əsaslarda qurulmasına, bələdiyyələrin bu sahədə yaxından iştirakına nail olmaq, regional maliyyələşmə imkanlarını əsaslandırılmış tələbə uyğun olaraq müəyyənləşdirmək.

“Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında qeyri-neft sektorunun inkişaf istiqamətləri nəzəri və praktiki cəhətdən aydın və konkret əsas-

landırmalarla müəyyən edilməlidir. Mövcud konsepsi-ya Azərbaycanın gələcək, 30-40 ildən sonrakı inkişaf perspektivlərinin möhkəm elmi-praktik əsaslarının hazırlanmasında əsas bazis rolunu oynamalıdır.

3. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında ölkənin sosial iqtisadi inkişaf modelinin təkmilləşdirilməsinin əsasları

Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın ahəngdar və səmərəli tərəqqisi üçün müntəzəm surətdə kompleks tədbirlər sistemi işlənilib hazırlanır və onlar müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Bu tədbirlər məcmusunda bazar münasibətləri sistemində istehsalın idarəedilməsi sistemində keyfiyyətə istiqamətverici, tənzimləyici və stimullaşdırıcı kimi üzə çıxan xalqın iqtisadi mənafeələr sisteminin nəzərə alınması və onların düzgün əlaqələndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Cənab İlham Əliyev tərəfindən 29 noyabr 2011-ci ildə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf Konsepsiyasının hazırlanması ölkənin nəzəri və praktik əsaslar üzərində perspektiv istiqamətlərinin müəyyənləşməsinə yönəlmişdir. Bu inkişafın təmin olunmasında müəyyən ediləcək strateji istiqamətlər, həyata keçiriləcək tədbirlər içərisində ən mühüm addım Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadi inkişaf modelinin təkmil əsaslar üzərində qurulmasıdır. Məhz mükəmməl və çevik iqtisadi inkişaf modeli həm müasir proseslərdə baş verən dəyişikliyə uyğun olub, hazırlanacaq konsepsiya üzrə tədbirlərin, proqramların,

istiqlamətlərin səmərəli və ciddi dəyişikliyə uğramadan həyata keçirilməsinə təkan verə bilər.

Həmçinin, müasir dövrdə iqtisadiyyatda bazar münasibətlərinin bərqərar olması, iqtisadiyyatın bütün pillələrində bazar münasibətlərinə keçidin başa çatması bu kontekstdən Azərbaycanın yeni özünəməxsus sosial-iqtisadi inkişafın modelinin formalaşması qanunauyğunluqlarının eləcə də nəzəri problemlərinin öyrənilməsi gündəmə duran ən aktual problemlərdəndir.

Dünya iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə və qloballaşma prosesi ilə çuğlaşdıqca vaxtaşırı olaraq bu və ya digər problemi qabartmış olur. Belə problemlərdən biri də milli iqtisadi inkişaf modelidir. Müstəqillik əldə etdikdən sonra bu problem respublikamızda qabardılmış, müəyyən fikirlər söylənilmiş, yazılmışsa da hazırki dövrdə də bu öz aktuallığını saxlamaqdadır. Beləliklə, bu problemin yenidən şərh olunması gündəmdədir, zəruridir. Hazırlanacaq və həyata keçiriləcək “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq yaradılacaq milli iqtisadi inkişaf modeli iqtisadi həyatın sosial proseslərlə çuğlaşması məntiqinin təkcə bir istiqamətini yox, həm də bütövlüyünü ifadə edən bir modelidir. Bu baxımdan onun tədqiq olunması və araşdırılması çoxtərəfli istiqamətlərdə özünü bürüzə vermiş olur. Buna görə də milli iqtisadi model haqqında birdən-birə mükəmməl fikirlər yürütmək şübhəsiz ki, çətindir. Milli iqtisadi inkişaf modeli

strateji baxımdan işlənilmiş olsa da o, taktiki baxımdan dünyada gedən qloballaşma prosesi ilə bağlı daim təkmilləşdirilməli və inkişaf etdirilməlidir. Bu model ölkə iqtisadiyyatının bütövlüyü baxımından işlənilməli və nəticə etibarilə respublikamızın güclü inkişafı yolunda aydınlaşdırıcı, istiqamətverici bir təkan mənbəyinin əsası olmalıdır.

Milli iqtisadi inkişaf modeli ölkə iqtisadiyyatında tələbatlar sistemini müəyyənləşdirməli, bu və ya digər dərəcədə prioritet istiqamətləri ortaya qoymalıdır. Həm də bu tələbatların əsaslandırılması ehtiyatlar məntiqinə söykənməli və iqtisadi inkişafın təkcə kəmiyyət tərəflərini yox, keyfiyyət cəhətlərini də nəzərə almalıdır.

Müvafiq modelin müstəsna əhəmiyyəti və mühüm prinsiplərindən biri ölkənin əhali qruplarının maddi rifah halının durmadan yaxşılaşdırılmasında ifadə olunmalıdır. Təkcə dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin azaldılması prinsipi mütləq qəbul edilməməli, ölkənin inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq bu hədd vaxtı-vaxtında müəyyənləşdirilməlidir.

Azərbaycanın iqtisadi inkişafı modeli – hər bir istehsal və təsərrüfat subyektinin – coğrafi mənada ərazinin, sosial-iqtisadi mənada isə xalqın, millətin sosial-iqtisadi, psixoloji mənafeələrini özündə birləşdirən, respublikanın dövlət müstəqilliyinin təmin olunması prinsiplərinə söykənən bazar iqtisadiyyatının for-

malaşdırılması əsasında idarə olunan milli, sosial-iqtisadi tərəqqinin gələcək strateji məqsədlərinin əsas cəhətlərini özündə ifadə etməlidir. Bazar iqtisadiyyatının qurulması heç də məqsəd deyil, milli dirçəlişin və sivil ölkələrin iqtisadi inteqrasiyasına qovuşmanın yolunda mühüm vasitədir.

Şübhəsiz, respublikamızın iqtisadi inkişaf modeli çox çalarlıdır və ciddi elmi axtarışlar nəticəsində tədricən daha da zənginləşməlidir. Burada əsas prinsiplərdən biri respublikanın inkişafının milli mənafə prinsiplərinə uyğun konkret tarixi şərait çərçivəsində bütövlükdə müstəqilliyə söykənən iqtisadiyyatının geniş təkrar istehsal baxımından qarşılıqlı əlaqədə olan sahələrinin mənafelərinin uzlaşdırılması, onların qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərinin son nəticəsinə görə bazar tələblərinə uyğun qurulması, qabaqcıl ölkələr səviyyəsinə yüksələrək, sivil və normal həyat tərzini üçün əsas yaratmasıdır.

Ümumiyyətlə isə bazar münasibətləri sistemi iqtisadi quruculuğun sanki zəruri şərti olsa da, o avtomatik şəkildə qurulmur və ya həyata keçirilmir. Həmçinin bazarın xislətindən doğan bir sıra sosial-iqtisadi ziddiyyətlərin aradan qaldırılması mexanizmlərin ardıcıl, elmi, düşünülmüş şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir. Belə ki, bazar sosial bəlalar doğuran meydana yox, istehsal amilinə çevrilməlidir. Bu isə mürəkkəb və həllini tələb edən elə bir hadisədir ki, mül-

kiyyət münasibətlərinin modifikasiyasını, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsini, ciddi elmi idarəçiliyi tələb edir.

İnkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi inkişaf modellərinin öyrənilməsi, bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində Azərbaycanın iqtisadi yüksəlişində onlardan bəhrələnmək çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Nəzər yetirilərsə şübhəsiz, hazırda yüksək inkişaf yoluna qədəm qoymuş və artıq öz inkişaf modelləri ilə məşhur olan ölkələrin də bazar iqtisadiyyatına keçdikləri yol keçməkeşli və mürəkkəb olmuşdur. Buna görə də iqtisadi inkişaf modelimizi qurarkən ilk növbədə bizim üçün spesifik hal olan bu işə hazırlıq səviyyəmizi müəyyənləşdirməliyik.

İqtisadi inkişaf modelini formalaşdırarkən bu prinsiplər respublika iqtisadiyyatının kompleksliyi, normal regional inkişaf və bütövlüyü baxımından işlənilməli, hər sahənin geniş təkrar istehsalı və onun inkişaf sürəti müəyyənləşdirilməlidir. Sonradan bu sahələrin inkişaf prinsipləri (burada zərurət yarandıqca dünya təcrübəsinə arxalanmalı) elmi və praktiki əsaslandırılmaqla müəyyən edilməlidir. Respublikamızda iqtisadiyyatda sivil idarəetmə sisteminin özünəməxsus xüsusiyyətlərini nəzərə almadan bu prosesi düzgün qavramaq qeyri-mümkündür.

Şübhəsiz, iqtisadi inkişaf modelləri öz müxtəlifliyi ilə fərqlənməkdədir. Bu fərqlilik içərisində Azərbay-

can üçün hansının önəmli olması məsələsi hazırlanacaq inkişaf konsepsiyasının icrası baxımdan müasir dövrün ən vacib məsələlərindəndir. Bu baxımdan respublikamız üçün təkmilləşdirilmiş iqtisadi inkişaf modelinin hazırlanması aşağıdakı prinsiplial cəhətlərin nəzərə alınmasını tələb edir:

1. Bazar iqtisadiyyatı modeli bütün ölkələrdə olduğu kimi iqtisadiyyatın da idarə olunmasına yeni baxımdan yanaşmanı tələb edəcəkdir. İlk növbədə bu baxış mürəkkəbliyi ilə fərqlənib, iqtisadçılar arasında fikir ayrılıqları və mübahisələr yaratmaqdadır. Bu amil isə sosial-iqtisadi inkişafın ziddiyyətlərindən irəli gəlir. Lakin respublikada iqtisadiyyatın idarə olunmasının xüsusiyyətlərini doğuran amillər çoxşaxəlidir və onları nəzərə almadan gələcək idarəetmənin prinsiplərini də düzgün qavramaq olmaz.

2. Bunları qəbul etmədən, işlənəcək hər hansı bir idarəetmə strukturunda və konsepsiyada nəzərə almadan süni surətdə başqa ölkələrin inkişaf modellərinin nəzərə alınması və ya istifadə olunması lazımı nəticələr verməyəcəkdir. Bu əsasda qərb ölkələrinin təcrübəsinə yiyələnməklə ancaq öz müstəqil yolumuzu müəyyənləşdirmək təqdirəlayiqdir. Çünki, bu inkişaf etmiş ölkələrin indiki vəziyyətinə münasib iqtisadi siyasət qurmaq prinsipləri bizim indiki inkişaf səviyyə-mizə uyğunluq təşkil etmir.

3. Xüsusi mülkiyyətçiliyə və sahibkarlığa əsaslanan müxtəlif konsepsiyalar, idarəçilik prinsipləri, modellər bütünlükdə öz ölkələrinin milli mənafeələrinə söykənməklə heç də başqaları üçün yararlı deyildir. Olduğu kimi də tətbiq oluna bilməzlər.

4. Respublika iqtisadiyyatının dirçəlməsində digər mütərəqqi iqtisadi inkişaf modellərindən istifadə cəhətləri iqtisadiyyatın kompleksliyinin ifadəçisi olan daxili və xarici bazarın formalaşması məntiqini özündə ifadə edən inkişaf sürəti ilə müəyyənləşdirilməlidir. Konsepsiyaya uyğun olaraq, hazırlanacaq iqtisadi inkişaf modelində bütün sahələr üzrə tələbinə və milli iqtisadi mənafeələrin əlaqələndirilməsi məntiqinə uyğun mühüm strateji məhsullar üzrə istehsal texnologiyasının son məhsula qədər texnoloji ardıcılığı, başqa digər sahələr ilə asılılıq səviyyəsi, maddi-texniki təminatla təmin olunma dərəcəsi də müəyyən edilməlidir.

Azərbaycanın xarici ölkələrlə iqtisadi əlaqələri, həmçinin müxtəlif xarici ölkələrin Azərbaycana məqsədli münasibətləri respublikanın iqtisadi inkişaf modelində nəzərə alınmalıdır. Azərbaycana xammal bazası və gəlir mənbəyi kimi baxan ölkələrin də maraq dairəsi aydındır. Çünki, hər bir dövlət ilk növbədə iqtisadi-siyasi əlaqələrinin öz mənafeələri əsasında qurulmasını istəyir, bu təbiidir. Belə halda inkişaf etmiş ölkələrin təsir dairəsinə düşmək o qədər də çətin deyildir. Beləliklə, ilkin mərhələdə bu çətinliyi mini-

muma endirmək üçün dövlət quruculuğunda mövcud boşluğu sürətlə doldurmaq lazımdır.

Eləcə də bütövlükdə kapital qoyan ölkələr üçün xammal məskəninə çevrilməmək üçün düşünülmüş inkişaf istiqaməti, inkişaf modeli seçmək zəruridir. Lakin zərurəti doğuran amillər kompleksi tələb edir ki, zəngin strateji ehtiyatlara, təbii sərvətlərə malik olan respublikamız sürətlə təkmil dövlətçilik mexanizmini təşkil etsin, onun idarə edilməsində demokratik vasitələrə geniş yer verməklə, müstəqil milli iqtisadi strukturlar yaratmağı sürətləndirsin. Müasir mərhələdə ölkənin inkişaf modelinin formalaşmasında xarici kapitalın respublika iqtisadiyyatına cəlb edilməsi amili də mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdəndir. Belə ki, əksər ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafında xarici kapitalın rolu danılmazdır. Bunu hətta inkişaf etmiş ölkələrin timsalında görə bilərik, lakin bu baxımdan Azərbaycan fərqlilik kəsb edir. Azərbaycan öz zənginliyi ilə başqalarının kapitallarını özünə cəlb edirsə, bu zənginlik dirçəlməkdə olan milli sahibkarlığa zərbə vurmamalı, xarici kapital inhisarçılığın bərqərarı üçün əsas yaratmamalıdır. Xarici sərmayənin cəlb edilməsində əsas məqsəd respublikada bazar iqtisadiyyatı infrastrukturunu formalaşdırmaq, müasir elmi-texniki prosesləri, innovasiya tədbirlərini, texnologiyalarını mənimsəmək, iqtisadiyyat sahələrində quruluş dəyişikliklərini bazar münasibətlərinə uyğun qurmaqdır.

Xarici sərmayənin axını yeni sosial obyektlərə, texnoloji ardıcılıqla sənayenin aparıcı sahələrinin inkişafına (son məhsula qədər ardıcılığı gözlənilməklə) istiqamətləndirilməlidir. Belə ki, müstəqil ölkəmizin iqtisadi inkişaf modeli milli mənafeyimiz baxımından formalaşdırılmalıdır. Bunun üçün milli mənafeələr sistemi isə geniş mənada cəmiyyətin hər bir üzvünün, eləcə də iqtisadiyyatımızın demokratik, humanist meyllərə söykənməsi tələbatlarını ifadə etməlidir. Bu isə, ilk növbədə milli dövlətçilik ənənələrinin demokratik, humanist, sivil səviyyədə inkişafını tələb edir.

Azərbaycanda iqtisadi islahatlar milli dövlət quruluşu ilə paralel həyata keçirilərsə təhlükəli hallardan kənarlaşmaq meylləri artmış olar. Respublika iqtisadiyyatının yeni əsaslar üzərində qurulması həqiqətən də ciddi səy tələb edir. Məhz bu amil Azərbaycan üçün hansı inkişaf modelinin seçilməsinə öz təsirini əsaslı şəkildə göstərir.

Azərbaycanın Qərbin dəbdə olan “sosial bazar iqtisadiyyatı” modelini mənimsəməsi, yoxsa Yapon və yaxud Asiya iqtisadi modelinə üstünlük verməsi və yaxud da sosial yönümlü, demokratik möhkəmliyi ilə humanizmliyin zirvəsinə can atan İsveç, Norveç iqtisadi modelinə yönümlü olması tədqiq edilməlidir. Eləcə də milli və tarixi, dil - kök bağlılığına malik olduğumuz Türkiyə inkişaf modelinə üstünlük verilməsi də diqqət mərkəzində olmalıdır. Adlarını qeyd etdiyi-

miz bütün bu inkişaf modellərinin bir-biri ilə bağlı, oxşar (keçdikləri inkişaf yollarını da nəzərə alsaq) cəhətləri olduqca çoxdur. Bunlar xüsusi mülkiyyətə əsaslanan azad sahibkarlığın hökmranlığı ilə klassik bazar iqtisadiyyatının inkişaf etdiyi ölkələrdir. Lakin dövlətin və dövlətçiliyin inkişafından, onun iqtisadiyyata, bazara təsir səviyyəsindən asılı olaraq, keçdiyi tarixi inkişaf yolundakı müstəqillik məhz öz xüsusiyyətlərini ifadə edir.

Azərbaycanın hansı inkişaf modelini seçməsindən asılı olmayaraq yubanmadan iqtisadi islahatları həyata keçirərkən tədricilik və kompleks yanaşma prinsiplərinə ciddi riayət edilməli, taktiki və strateji perspektiv nəzərə alınmalı, bazar prinsipi ilə iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi prinsipi sosial inkişaf amili baxımından nəzərə alınıb onlar tədricən, qətiyyətlə səmərəli şəkildə bir-biri ilə uyğunlaşdırılmalıdır.

Mühüm məsələlərdən biri də yeni iqtisadi modelin formalaşmasında iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi səviyyəsinin konkretləşdirilməsi, onun sabit inkişafına nail olunması, dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə həddinin müəyyənləşdirilməsi, dövlət mülkiyyətinin həcmi və həddi kimi vacib məsələlərə münasibət bildirilməsindən ibarətdir.

Belə yanaşmada dövlət mülkiyyətinin ölkə miqyasında hansı səviyyədə olması dəqiqləşdirməklə, onun ictimai tələbatın ödənilməsinin əsas təşkilatçısı kimi

çıxış etmə imkanlarının müəyyənləşməsi konkretləşdirilməlidir. Bununla yanaşı xüsusi sahibkarlığa əsaslanan sahələrdə istehsal istiqamətli müəssisələrin üstün inkişafına şərait yaradılmalıdır ki, xüsusi sahibkarlıq fəaliyyəti dövlətin köməklisinə deyil, əsasən təsərrüfatçılıq, təşəbbüskarlıq qabiliyyətlərinə əsaslansın. Eləcə də dövlətlə xüsusi sahibkarların qarışıq müəssisələr yaratmaq təcrübəsindən də geniş istifadə etmək nəqsədəuyğundur.

Bütün bu araşdırmalara əsasən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan üçün “Tənzimlənən, sosial-bazar iqtisadiyyatı modeli” məqbul sayılmalı və ona söykənməklə, Konsepsiyada öz əksini tapan sosial-iqtisadi inkişafın dayanaqlı və stabil inkişafı təmin edilməlidir. Fikrimizcə, bu, Azərbaycan xalqının mənafelərinə tam uyğun gələn bir model ola bilər.

4. Azərbaycanın təkmilləşmiş iqtisadi inkişaf modelinin məzmun çalarları

Respublika iqtisadiyyatı inkişaf edərək qloballaşma prosesi ilə daha çox çulğalaşdıqca, istər-istəməz bu və ya digər həlli tələb olunan sosial-iqtisadi problemi qabartmış olur. Belə problemlərdən biri də milli iqtisadi inkişaf və onun modernləşdirilməsi məsələləridir. Müstəqillik əldə edildikdən sonra bu problem respublikada vaxtaşırı gündəmə çıxarılmış, bəzən müəyyən fikirlər söylənilmiş, buna müxtəlif yanaşmalar olmuşdur ki, burada da mühüm cəhət əksər hallarda problemin ətraflı, bitkin bir şəkildə ortaya qoyulmamsıdır. Ümumiyyətlə, o gündəmdən düşməmiş, hər bir dövümdə yenidən və özünün izahını tələb etməkdədir. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının hazırlanması və onun məqsədli şəkildə həyata keçirilməsində bu amil öz vacibliyi ilə çıxış edir..

Milli iqtisadi inkişafın modernləşməsi iqtisadi həyatın sosial proseslərlə çulğlaşması məntiqinin təkə bir istiqamətini yox, bütövlüyünü ifadə edir və ölkədə milli demokratiyanın bazis istiqamətlərindən biri kimi qiymətləndirilməlidir. Həmçinin, bura siyasi, sosial, mədəni amillər də təsirsiz ötüşmür. Bu baxımdan onun tədqiq olunması və araşdırılması çoxtərəfli istiqamətlərdə özünü büruzə vermiş olur. Buna görə də

milli iqtisadi modernləşmə haqqında birdən-birə mü-kəmməl fikirlər yürütmək şübhəsiz ki, çətinlikdir. Belə ki, milli iqtisadi inkişafın modernləşmə xətti strateji baxımdan işlənmiş olsa da o, taktiki baxımdan dünyada gedən qloballaşma prosesi ilə bağlı daim təkmilləşdirilməli və inkişaf etdirilməlidir. Bu inkişafın təkmilləşdirmə amillərini şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasında, demokratiya xəttinin inkişaf etdirilməsində və onun ardınca liberallaşmanın sürətləndirilməsində nəzərdən keçirmək, iqtisadi modernləşmənin məzmununa mərhələli demokratikləşmə baxımdan yanaşmaq xüsusi zərurətdən irəli gəlir.

Bu modernləşmə xəttində, ilk əvvəl iqtisadiyyatımızın bütün sahələrinin yeri müəyyənləşdirilməlidir. Həmin prosesi aydınlaşdırmaq üçün isə, hələlik prosesin öz mahiyyət və məzmun çalarlarına diqqət yetirmək zəruri məsələdir.

Milli iqtisadi inkişafın modernləşməsi prosesində ölkə iqtisadiyyatında formalaşan tələbatlar sistemi müəyyənləşdirməli, bu və ya digər dərəcədə prioritet istiqamətlər ortaya qoyulmalıdır. Həm də bu tələbatların ehtiyatlarla tutuşdurularaq əsaslandırılması cəmiyyətdə məcmu təklif və ehtiyatlar məntiqinə söykənməli, iqtisadi inkişafın təkcə kəmiyyət tərəflərini deyil, keyfiyyət cəhətlərini də nəzərə çatdırmaqla başlıcası insanın özünün inkişafına (sosial-mədəni, təhsil, mə-nəvi), azadlığına gətirib çıxartmalıdır.

Ümumilikdə bu modernləşdirmənin müstəsna əhəmiyyəti, çıxış yolu və mühüm prinsiplərindən biri - ölkədə insanın fərd kimi və əhali qruplarının maddi rifah hallarının durmadan yaxşılaşdırılmasında ifadə olunmalıdır. Həmçinin, digər tərəfdən təkcə dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsinin azaldılması prinsipi mütləq qəbul edilməməli, ölkənin inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq o hədd zamanında müəyyənləşdirilməlidir. Azərbaycanda iqtisadi inkişafın modernləşdirilməsi – hər bir istehsal və təsərrüfat subyektinin – coğrafi mənada ərazinin, sosial-iqtisadi mənada isə xalqın, millətin sosial-iqtisadi, psixoloji mənafeələrini özündə birləşdirən, respublikanın dövlət müstəqilliyinin təmin olunması prinsiplərinə söykənən, azad bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması əsasında idarə olunan milli, sosial-iqtisadi tərəqqinin gələcək strateji məqsədlərinin əsas cəhətlərini özündə ifadə etməlidir. Burada, bazar iqtisadiyyatının qurulması heç də məqsəd olmamalı, milli dirçəlişin və sivil ölkələrin iqtisadi inteqrasiyasına qovuşmanın yolunda mühüm vasitəyə çevrilməlidir. Elə etmək lazımdır ki, Azərbaycan nəinki Avropanın enerji təhlükəsizliyi amili kimi çıxış etməyə, həm də Şərqdə təhlükəsizlik arxitekturasının formalaşmasının mühüm aspektinə çevrilsin.

Burada əsas prinsiplərdən biri respublikanın inkişafının milli mənafe prinsiplərinə uyğun konkret tarixi şərait çərçivəsində bütövlükdə müstəqilliyə milli, iqtisadi

sadi, ərzaq təhlükəsizliyinə söykənən, iqtisadiyyatın geniş təkrar istehsalı baxımından qarşılıqlı əlaqədə olan sahələrin xüsusi və ümumi mənafehlərinin uzlaşdırılması, onların qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərinin son nəticəyə görə bazar tələblərinə uyğun qurulması, qabaqcıl ölkələr səviyyəsinə yüksələrək, sivil və normal həyat tərzini üçün əsas yaratmalıdır.

Ümumiyyətlə isə, bazar münasibətləri sistemi iqtisadi quruculuğun hələlik yeganə zəruri şərti olsa da, o avtomatik şəkildə qurulmur və ya həyata keçirilmir. Həmçinin, bazarın xislətindən doğan bir sıra sosial-iqtisadi ziddiyyətlərin aradan qaldırılması mexanizmlərin ardıcıl, elmi, düşünülmüş şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir. Belə ki, bazar sosial-iqtisadi, mənəvi “bəlalar” doğuran meydana yox, istehsal amilinə çevrilməlidir. Bir sözlə bu cəmiyyətdə yox, iqtisadiyyatda qurulmalıdır, əks təqdirdə anarxiya qaçılmazdır. Bu isə mürəkkəb və həllini tələb edən elə bir prosesdir ki, o ilk əvvəl mülkiyyət münasibətlərinin modifikasiyasını, transformasiyasını dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsini, ciddi elmi idarəçiliyi tələb edir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi inkişaf proseslərinin öyrənilməsi, Azərbaycanın iqtisadi yüksəlişində onlardan bəhrələnmək çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Nəzər yetirilərsə şübhəsiz, hazırda yüksək inkişaf yoluna qədəm qoymuş və artıq öz inkişaf modelləri ilə

məşhur olan ölkələrin də bazar iqtisadiyyatına keçdikləri yol keçməkeşli və mürəkkəb olmuşdur.

İqtisadi inkişafın modernləşdirilməsi prosesində bu prinsiplər respublika iqtisadiyyatının kompleksliyi, normal regional inkişaf və bütövlüyü baxımından işlənilməli, hər sahənin öz yeri müəyyənləşdirilməlidir. Həmçinin, digər sahələrdə geniş təkrar istehsalın gedişi və onun inkişaf sürəti müəyyənləşdirilməlidir. Eyni zamanda bu sahələrin inkişaf prinsipləri, eləcə də perspektivləri (dünya təcrübəsinə də arxalanaraq) elmi şəkildə hazırlanmalıdır. Digər tərəfdən isə respublika iqtisadiyyatında sivil idarəetmə sisteminin özünəməxsus xüsusiyyətlərini nəzərə almadan, bu prosesi düzgün qavramaq mümkün deyildir.

Respublikada iqtisadi inkişafın modernləşdirilməsi prosesi digər ölkələrdə olduğu kimi, iqtisadiyyatın da idarə olunmasına yeni baxımdan yanaşılmanı tələb edir. Lakin respublikada iqtisadiyyatın idarə olunmasının xüsusiyyətlərini doğuran amillər çoxşaxəlidir və onları nəzərə almadan gələcək idarəetmənin prinsiplərini də düzgün müəyyənləşdirmək qeyri – mümkündür. Bütün bunları qəbul etmədən hazırlanacaq hər hansı bir idarəetmə strukturunda və konsepsiyasında süni surətdə başqa ölkənin inkişaf modelinin götürülməsi və ya istifadə olunması gözlənilən nəticələri verməyəcəkdir. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasına uyğun ölkə üçün iqtisadi inkişaf

modeli təkmilləşdirilərkən, beynəlxalq təcürbədə olan mütərəqqi təcürbədən bəhrənilsədə, lakin burada ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi, inkişaf meyli və onun perspektiv imkanları qiymətləndirilməli, ölkənin milli inkişafına və beynəlxalq inteqrasiyasına xas konsepsiya modeli müəyyən edilməli, burada bütün komponentlər ilk növbədə respublikanın mənafeleəri baxımından müəyyənləşdirilməlidir.

Digər tərəfdən, respublika iqtisadiyyatının modernləşməsində daha mütərəqqi iqtisadi inkişaf üsullarından istifadə cəhətləri kompleksliyinin ifadəçisi olan daxili və xarici bazarın formalaşması məntiqini özündə ifadə edən inkişaf sürəti əsas götürülməlidir. Bütün sahələr üzrə tələbata uyğun və milli iqtisadi mənafeleərin əlaqələndirilməsi məntiqinə aid mühüm strateji məhsullar üzrə istehsal texnologiyasının son məhsula qədər texnoloji ardıcılığı, başqa digər amil və sahələr ilə asılılıq dərəcəsi, maddi-texniki təminat səviyyəsi aşkarlanmalıdır. Hər cür sahibkarlıq formasına dəstək ardıcıl, ahəngdar və vaxtında olma zərurəti hökmən nəzərə alınmalıdır. Belə ki, müstəqil ölkəmizin iqtisadi inkişaf konsepsiyası milli dövlətçiliyimizin mənafeyini baxımından formalaşdırılmalıdır. Bunun üçün milli mənafeleər sistemi isə, geniş mənada cəmiyyətin hər bir üzvünün, eləcə də iqtisadiyyatın demokratik, humanist meyllərə söykənməsi tələbatlarını ifadə etməlidir. Hər vasitə ilə neft gəlirlərinin bölüşdürülməsinin

şəffaflığı artırılmalı, qeyri-neft sektorunun inkişafına olan diqqət daha da artırılmalı, makro və mikro səviyyədə idarəetmə sistemləri daim təkmilləşdirilməli, onun sosial yönümlüyü təmin edilməli, bunun üçün isə ölkənin milli, iqtisadi, ərzaq təhlükəsizliyi daim diqqətdə saxlanılmalıdır. Bütün bu amillər isə, ilk növbədə milli dövlətçilik ənənələrinin demokratik, humanist, sivil səviyyədə inkişafını tələb edir.

Milli iqtisadiyyatın inkişafında payı ilbəl artan xüsusi sahibkarlıq müəssisələrinə, o cümlədən özəl kiçik və orta müəssisələrə maliyyə köməkliyinin göstərilməsində, onların investisiya imkanlarının genişləndirilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılmasında dövlət tərəfindən bir neçə istiqamətdə həyata keçirilməsi zəruri və təxirəsalınmaz olan tədbirlərin gerçəkləşdirilməsi, onlar tərəfindən rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsal edilməsində ciddi sıçrayışa səbəb ola bilər. Bu isə milli valyutanın alıcılıq qabiliyyətinin güclənməsinə, ölkədə maliyyə sabitliyinin dönməzliyinə, sosial sahədə isə gərginliyin azaldılmasına müsbət təsir etmiş olacaqdır.

Köklü iqtisadi və sosial problemləri həll etmək, respublikamızın milli, iqtisadi təhlükəsizliyinə nail olmaq yolunda görülən tədbirlər, müxtəlif məntiqli proqnozlar şübhəsiz iqtisadiyyatımızda azad sahibkarlığın, xüsusiyyətçiliyin tədricən inkişaf etdirilməsini tələb edəcəkdir. Bu məsələlərin elmi, cəsarətli həlli

isə idarə olunmasının nəzəri, metodoloji-praktiki məsələlərinin kompleks həllindən çox asılı olacaqdır. Belə ki, iqtisadiyyatda ənənəvi, inzibati sistemdən bazar münasibətlərinə keçid müxtəlif ölkələrdə bir sıra ümumi meyllərə malik olub, bir tərəfdən dərin köklü dəyişikliklərin bünövrəsi kimi yeni iqtisadi sistemin formalaşması üçün fundamental və etibarlı dayaqqlar yaratmışdırsa da, digər tərəfdən bu ölkənin hazırki inkişaf istiqamətində makroiqtisadi sabitliyin təməlini qoymuş proses olmalıdır.

İqtisadi inkişaf modelində texnoloji və sosial yönümlü strateji proqramların hazırlanması, onların həyata keçirilməsi, iqtisadiyyat sahələrində çevik texnologiyaların tətbiqinin sürətləndirilməsi, əsas xammalın əldə edilməsində uzunmüddətli təminatın olması müasir və perspektiv inkişaf məsələlərini müəyyən edən amillər kimi qəbul edilməlidir. Bu yönümlü strateji məqamlara nail olunması təbii, əmək, texniki və texnoloji ehtiyatlardan bazarın tələblərinə uyğun maksimum şəkildə istifadəni tələb edir. Bunun üçün də aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zərurəti yaranır. Belə ki, bu sahədə avadanlıqların fiziki və mənəvi cəhətdən aşınmasının, emal müəssisələrinin tələb olunan istehsal gücləri ilə təminatı səviyyəsinin müəyyən edilməsi, müəssisələrin texniki və texnoloji təchizat imkanlarının məqsədli proqramlar üzrə müəyyən olunması xüsusi ilə zəruridir. Bununla bağlı isə müs-

sisələrin yeni kadr potensialı ilə təmin edilməsinin bazar konyukturuna uyğun həyata keçirilməsi, lazımı ixtisas və peşə sahiblərinin cəlb edilməsinə şəraiti yaradılmalıdır. İnkişafı xarakterizə edən və onun bazar strukturlarına uyğunlaşdırılmasını əks etdirən informasiya bazasının yaradılması da bu qəbildən zəruri olan məsələlərdəndir.

Hesab etmək olar ki, müasir dövrdə modernləşmənin mühüm istiqaməti kimi, qeyri-neft sektoru üçün müasir tələblərə uyğun olan inkişaf strategiyası və investisiya proqramlarının hazırlanması vacibdir. Beləliklə, qeyri-neft sektoru həm ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi, həm sosial məsələlərin həlli, həm də regionların inkişafı üçün ən başlıca rol oynayan sahədir. Çünki yeni iş yerlərinin tam əksəriyyəti bölgələrdə yaradılmaq üzrədir. Belə yanaşma bölgələrin inkişafına çox böyük dəstək və köməkdir. Eyni zamanda, bölgələrdə dövlət investisiya proqramı çərçivəsində həyata keçirilən, təkmilləşdirilməsi zəruri olan nəhəng infrastruktur layihələri də qeyri-neft sektorunun və bütövlükdə sahibkarlığın inkişafına əsaslı təkan mənbəyi rolunda çıxış edəcəkdir.

Dövlətin bazar münasibətlərinin ilkin və formalaşma mərhələsində aparıcı və əsas rolu danılmazdır. Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafı iqtisadi problemlərin həllinə, bazar münasibətlərinin tam formalaşmasına təsir edəcəkdir. Məhz buna görə də iqtisadi

sadiyyatın inkişafında və gələcək sosial həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində, milli dövlətçiliyin qorunması və siyasi müstəqilliyin möhkəmlənməsində özəl bölmənin inkişafına xüsusi diqqət və himayəçilik mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını artırmaq və əmtəə istehsalçılarını həvəsləndirmək məqsədi ilə güzəştli kredit və diferensial vergi sisteminin tətbiq edilməsi, bu sahədə islahatların sürətlənməsi sivil tədarük sisteminin təşkili, dövlət sifarişinin bərpası və yeni yaradılan özəl qurumlara maliyyə-texniki yardımın göstərilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi, aqrar elminin inkişafına və bəzi məqsədli dövlət proqramlarının yerinə yetirilməsinə maliyyə təminatının verilməsi dövlətin tənzimləmə funksiyalarının yerinə yetirilməsinə daxil edilməlidir.

Mütərəqqi dünya təcrübəsində iqtisadiyyatın modernləşməsi yolunda sabit, səmərəli inkişafı təmin edən praktika bu sahələrin inkişafını sürətləndirmək üçün elmə və elmi fəaliyyətə yönəldilən fəal, ardıcıl dövlət qayğısı amilini ön plana çəkir.

5. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında təkmilləşmiş iqtisadi inkişaf modelininin dayanaqlılığının təmin edilməsi

Мцстягил юлкя кими Азярбайъанын иқтисади инки-şaf стратегийасынын милли марагларын тямин едилмя-синя йюнялдилмяси шцбщясиздир. Ясас милли мараг кимі дайаніглы инкишафын тямин едилмяси, рягабятли-лийин йцксялмяси, игтисади потенциалын сямярjali исти-фадя едилмяси вя онларын ясасында ящалинин щяйат сывийясинин кейфийятгья артырїлмасы бу әсасда insan kapitalinin fәallaşdırılması нязрдя тутулmalıdır.

“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının hazırlanmasında və icrasında “Мцстягил милли игтисадийят” асылылыгдан хилас олуб мцстягил йашамаг истяйинин ифадясини әкс еtdirmәlidir. Lakin беля бир истяйя чатмаг цццн милли игтисадийят онун мцстягиллийини тямин едя билян бир сывийядя фор-малашдырлмалы вә гурулмалыдыр. Бу амил ашағıdakı-ların tam təmin olunmasını ön plana çәkir:

– милли игтисадийят кифайят гядяр инкишаф етмиш мадди-техники базайа malik olmalı, adekvatlıq təmin olunmalıdır;

– йеткин милли базара вя бу базарын тялябляриня ъаваб верян структур вә infrastruktur

yaradılmalı;

– игтисадиййатын юз ясаслары цзяриндя инкишаф едя билмяси вя normal geniş тьякrap истещсал етмяк габилиййяти tәmin olunmalı;

– мющкям, дюнярли валйутайа, мцстягил фяалиййят эюстярян малиййя-кредит, банк системиня, формалаш-мыш инфраструктур саяляриня архаланmalı;

– сящманлы, чевик тьяррцфат механизми, идаря-етмя системи вя дювлятчилик няняляриня сөукәнмәли;

– кифайят гядяр ямяк ещтийатлары вя мцасир тьялября яваб верян, щяртяряфли щазырлыгы кадр потенциалына малик олmalı.

Мцстягил милли игтисадиййатын мцнасибятляринин inkişafı системи вя нисбятян планлы характер дашыма-лыдыр. Бея ки, игтисади артым, макропропорсийаларын таразлашдырылмасы, структур дяйишикликляр, ящалинин щяйат сывиййясинин йахшылашмасы глобал мцщитдя бир-бири иля ялагядар олан вя социал-игтисади инкишафы характеризя едян mäsälәdir. Мцасир щяраитдя Азяр-байъан игтисадиййатынын артымынын дайаныгы макропропорсийаларынын таразлашдырылмасы һәмçinin сямя-рялилийин йцксялищиндән, истещсалын вя истещлакын сти-муллашдырылмасындан

асылыдыр. Бея big шяраитдя игти-сади артымын дайаныглылыбы республиканын мцасир вя перспектив inkişaf мясяляярини щялл етмяк цццн хцсуси ящямийят кясб едир.

Ъямийятин демократик инкишафы игтисади тярягги иля сых баьлыдыр. Бу мянада Азярбайъан Респуб-ликасынын игтисадийятынын дайаныглылыбынын сон няти-ъяси ящалинин щяйат сывийясинин йцксялмяси ilə bağlı олмалыдыр. Мадди вя малийя азадлыбы инсана сийаси мцстягиллийи дя бяхш едир. Одур ки, ölkədə юнъя ин-санын игтисади азадлыбына наил олмаг башлыъа мягсяд щесаб едиля биляр.

Ümumilikdə, игтисади системин бццн иштиракчыла-рынын фяалийяти игтисади мцстягиллийин, игтисади тящлц-кясизлийин тямин едилмясиня йюнялдилмялидир. Буна эюра дя артыг Азярбайъан щюкумяти юлкянин социал-игтисади инкишафына хидмят едян чохсайлы, мягсядли програмлар щазырлайыб щяйата кечирмиш вя кечир-мякядир. Анъаг бу програмларын ялагяляндирил-мяси механизми йетяринъя лазыми сывийядя гурул-дугда фйадалы олаъагдыр.

Мцстягил милли игтисадийятын мцнасибятляр сис-теминин формалашдырылмасынын зярури шяртляриндян

би-ри кими юлкя дахили ямяк бюлэцсцнцн йени мцтярягги системинин йарадылмасы вя игтисадиийатын базар структурунун язмяля формалашдырылмасыдыр. Базар мцнасибятляри о заман сабит, дайанаглы олар ки, щя-мин юлкянин тябии-игтисади imkanларына уйьун шякил-дя формалашдырылмыш олсун. Бунун цццн ися сивил ре-эионал базарларын йаранмасы чох мцщцм шяртляр-дяндир.

Игтисадиийатын бцтцн сащяляри дцщцнцлмщш гай-дада иьтимаи ямяк бюлэцсц системиня ъялб едилмяли, айры-айры сащяляр арасында базар ялагяляри эенишлян-дирилмялидир. Бир сюзля, юлкянин бцтцн игтисадиийаты ващид милли базарын тялябляринин (тялябатларын) юдя-нилмясиня истигамятляндирилмялидир. Йалныз беля ол-дуьу щалда юлкянин игтисади тящлцкясизлийи йеткин тямин едилмиш олар. Юлкянин юзцнцн эцьлц дахили базары олмалыдыр вя юлкя игтисадиийаты бу базары тямин етмяк сывийясиня истигамятляндирилмялидир. Бу принципляр цзяриндя гурулмуш мцнасибятляр сис-теми милли игтисадиийатын мцстягиллийинин тямин олунмасында явязсиз рол ойнайа биляр.

Бу системдя хариьи игтисади мцнасибятлярин йери артыг tam və aydın şəkildə

мцяййянляшдирилмәlidir. Беля ки, мцстягил милли игтисадиййатларын дцнһа игтисадиййатынын айрылмаз тяркиб щиссеяси олмасы юлкялярин гаршылыгы ялагдя вя асылылыгда фяалиййят эюстярмя-ляри зярурятині гачылмаз edir. Müasir şəraitdə Азяр-байһан игтисадиййаты ня гдяр мцстягил фяалиййят эюстярсе дя, юз ресурслары щесабына юзцнц тямин етсе дя онун дцнһа базарына ещтийаһы вардыр. Бу, юлкя игтисадиййатынын мцяййян сащясинин нисби (мцтляг) цстцнлщя малик олмасы вя истещсал хярһляриндяки фярглярля баһлыдыр. Бу цстцнлцклярин реаллашмасы вя дцнһа юлкяляринин имканларындан истифадя edilməsi ilə bağlı хариһи игтисади ялагялярин сямряли форма-лашдырылмасы юлкянин милли марагларынын təmin olun-masında юн плана щәкilmәlidir. Бунунла йанашы, Азярбайһан артан имканлары щесабына юз капиталыны айры-айры юлкялярдя сямряли йерляшдирилмәси ишини щяйата кечирмәли вя бу ишдя йубанмамалыдыр. Belə-liklə, хариһи игтисади мцнасибятляр милли мараглара уйһун гурулмалы вя игтисади мцстягиллийин тямин олунмасында мцсбят рол ойнамалыдыр.

Бцтцвлцкдя макроигтисади сывиййяә aid олан бу мцнасибятляр игтисадиййатын ясас

сащялярини ялагялян-дирир, юлкянин пул-кредит
вя малийя мцнасибятлярини ящатя едир,
юлкянин ващид милли базарыны формалаш-
дырыр, ыямийят мигъасында эялирлярин
йенидян бюлэц-сцнц щяйата кечирир, мяъму
тялябля - тьяклифин таразлы-ынын тьямин
едилмясини, макроигтисади сабитлийин
сахланылмасы, ящалинин мяшьуллуъу иля баълы
мцнаси-бятлярин реаллашдырылмасыны, иътимаи
тякран истещсалын тьямин олунмасыны
щяртляндирир. Юлкянин хариъи игти-сади
мцнасибятляри дя макроигтисади сывийядя фор-
малашдырылмалыдыр. Бурада макроигтисади
сывийядя йаранан мцнасибятляр, онларын
формалашдырылмасы билаваситя дювлятин
фяалийяти иля баълыдыр. Дювлятин йаратдыы
щцгуги база, дювлятин тьянзимляйиъи меха-низми,
дювлятя мяхсус тьясррцфат формалары вя дюв-
лятин идаряедиъи фяалийяти щялледиъи рола
маликдир. Буна эюря дя, игтисади мцнасибятляр
системинин фор-малашдырылмасында дювлятин
иштиракы гачылмаздыр, зяруридир.

Бунунла йанашы, инновасийаларын
инкишафы, мак-ропропорсийаларын баланслаш-
дырылмасы, малийя са-битлийи, смяряли сащя
структуруна яасланан игтиса-дийятын артымы
вя с. милли *sosial-iqtisadi inkişaf* стратегийанын

тяркиб щиссяси олмалыдыр. Малийя ахынлары-капиталын идхалы вя ихрабы арасында уйбун-луг йаратмалыдыр. Игтисадиййатын инкишафы тьяк капита-лын идхалындан асылы олмамалы, бурада ихрабын щяъми вя сямрялилийи дя тямин едилмялидир.

Игтисадиййатын узун мцддятли стратегийасы дювлят бцдьясинин эялирлярини вя хярълярини баланслашдырмалы, просес олага сащялярин инкишафына ясасланмалы вя артым мянбяляри ашкар олунмалыдыр. Дювлят бцдья-синин хяръляри щям игтисади, щям дя сосиал йюнцмлц характер алмалыдыр. *Biri digərini şərtləndirməli, sti-mullaşdırmalıdır.* Дювлят бцдьяси инновасийалары вя елм тутумлу мящсулларын ихрабыны даима дястяк-лямялидир.

Бу *baxımdan müvafiq* мягсядлярини щяйята кечир-мяк цчцн мцяййан шяртляр дя йериня йетирилярся ядя едилан наилиййятляри даща да *təminini* гарант алтына алмаг олар. *Beləki:*

1. Милли истещсалын стабил, йцксяк артым темпляри-ямтяя вя хидмятляр истещсалынын дайаныглы артымы иля дя мцщащидя олунмалыдыр (бющрансыз вя тянязцл-сцз);

2. Гиймятлярин стабиллийини, узун мцддят милли мящсулун артым темплярини вя ящалинин мящшуллуг сывиййясини азалтдыбына эюря *bir çox*

təsir amilləri nəzərə alınmalıdır;

3. Мəşулулуун йцксяк сывийясиня nail olmaq üçün щяр ишлямяк истяйян шяхсə иш ялдя етмяк şəraitі yaradılmalıdır;

4. Харйи-игтисади ялагялярдə таразлыьа nail ол-маг цчцн идхал иля ихраьын оптимал тянзимлянмясиня nail olunmalıdır;

5. Милли игтисадийят юз социал йюнцмлцуү иля дя фярглянмялидир. Bunun üçün isə aşağıdaki məsələlərə əməl edilməsi lazım gələcəkdir. Belə ki,

Бириньи мярщялядя истещсал амилляри игтисадийятын апарыгы гцввялярини тяшкил едир. Бурада енержи ресурсларынын вя бязи садя мящсулларын гиймятлярини ашаьы салмагла рягаьятлилик тямин едилмəлі.

Икиньи мярщялядя юн плана истещсал фяалийятинин сямрялилийи чыхыр, рягаьятлилик ися гиймятлярин щеса-бына йох, мящсул вя хидмятлярин кейфийяти щесабы-на тямин олунmalı.

Цчцнц мярщялядя щялледиьи ролу инновасийа фяа-лийяти görməlidir.

Dördüncü mərhələdə xarici ticarətdə səmərəli siyasətin aparılması və bu əməliyyatlarda balanslaşmanın gözlənməsinə nail olunması zəruridir.

Beşinci mərhələdə isə социал йюнцмлц игтисадийят üçün бцдья ресурсларынын

бюлщдцрцлмясиндя, социал хярьлярин артмасында zəgüri addımlar atılmalı, хцсусиля тящсилдя, елмдя, сящиййядя вя социал хидмятлярдя бу амилə diqqət artırılmalıdır.

Mövcud щалда тьякrap олунмайан, йа да чятин тьякrap олунан йени мямулат вя хидмятлярин йарадылмасы габилиийяти юн плана чыхыр, бунларын истещсал олунмасы əsasən мцряккяб технолоэийаларын кюмя-йиля щяйата кечирилмəlidir.

Burada игтисади артым эн чох елми техники тьяряг-гинин сцрятлянмяси вя сянайенин perspektivli сащя-ляринин инкишафындан асылыдыр. Дайаныглы игтисади ар-тым юлкянин социал-игтисади инкишафынын ясас щярти кими чыхыш етмəlidir.

Юлкядя игтисади стратеэийанын ясасыны милли игтиса-диййатын формалашмасы вя sürətlə inkişafi, онун гло-бал тьярярцфатда тутдуьу йер тьящкил етмялидир. Нязяря алмаг лазымдыр ки, бу амил базар механизминин азад фяалиийятини тьямин етмякля йанашы, онун инки-шафына да зямин йаратmalıdır.

Игтисади артым милли игтисадиййатын инкишафынын ясасы кими чыхыш етмякля йанашы, юзцндя мадди истещ-салын вя мяьму иьтимаи ямяйин нятиьясини бирлящдирир. Йяни,

сийаси, игтисади вя сосиал амилляря тясир етмякля игтисади артыма наил олмаг вя юлкя игтисадиййатынын инкишафында сосиал-игтисади йюнцм-лцуу tәmin етмяк олар. Щям дя гейд етмяк лазымдыр ки, игтисади артым эениш тьякрар истещсал просесини ящатя етмялидир. Щцб-щясиз, бу просесдя ясас мейар кими йени технолоэи-йаларын тятбигинин щяр тьяряfli эенишляндирилмяси эютц-рцлмялидир. Ümumiyyәtlә, щям игтисади, щям дя ба-зар тьянзимлямя методлары милли игтисадиййатын дайа-ныглы инкишафына хидмят етмяли вя юзщйцндя систем дахили тьянзимлянян игтисадиййаты характеризя етмяли-дир.

Тарих еля эятирди ки, постсовет республикаларын яксяриййати, еляъя дя Азярбай-ъан игтисади бахымдан щазыр олмадыглары щалда бейнялхалг рягабят мцци-тиня дахил олдулар. Бу юлкяляр рягабятлилийин бириньи мярщялясиня аиддирляр вя онларын йезаня цстцнлщйц гиймят сийасяти олмущдур. Беля юлкяляр цццн енержи-дашыыйгыларын йцксяк гиймятлярялря щалхаланмасы ян ял-веришли мцддят щесаб олунур (мясялян, Азярбайъан цццн). Лакин, мцасир ялверишли вязиййят эяляъякдя олмайа биляр vә ölkədə qəbul edilən “Azərbaycan 2020: gələcüyə baxış” inkişaf konsepsiyası hazırlanar-kən vә

icra olunarkən bu amilə xüsusi diqqət yetiril-məlidir. Бунунла бея, инкишаф етмиш юкялярин им-канлары чох эенишдир, техноложии цстцнлцкля йанашы, бу юкялярдя институционал тяшкилатлылыг сәвиәууәси дә өз тәкмиллийи илә фәрqlәнir.

Бея вязийят МДБ юкялярини, о сүмлөдән Azər-baусанı глобаллашан дцнйада тясяррцфатын ресурс тя-минедиъи реэионуна чевирмякля йанашы, мянфи, хариъи амиллярин тясир имканларыны да эенишляндирир.

Нормал фяалийят эюстярян игтисадиийятда ряга-бятлилик мювбуддур вя инцисарчылыбын диктяси олмур. Базарда ямтялярин гиймятляринин артмасы тялябля тяклифин арасында анъаг гысамцддятли таразлыбы тямин едир. Узун мцддятдя ися бу таразлыг бащалашмыш ямтялярин артан тяклифи иля ялдя олунур. Тяклифин арт-масы базар таразлыбына наил олманын ясас цсулудур.

Гиймятлярин артмасы ящалинин яксяр щиссясинин эялирляринин артмасыны ящямийятли дяряъядя габаг-лайыр. Буна эюря орта щесабла пул эялирляринин арт-масы иля йанашы ящалинин яксяр щиссясинин щяйат сывий-йясинин дцщмяси просеси дя баш веря биляр. Бея бир нятиъаяя эялмяк олар ки,

истецлакын артмасы цчцн гиймятлярин артмасынын гаршысыны алмаг даща мягсядяуйьундур. Беля щалда ярзаг мящсулларына тяля-бин артмасы инфлясийанын артмасы иля мцшащидя олунмур.

Гейд олунан проблемин щялли кянд тясяррцфаты мящсулларынын истецсалы вя идхалынын артмасынын зя-рурилийи иля баьлыдыр. Йалныз бунун ясасында ящалинин бцтцн тябгяляринин рифащынын йцксялмяси мцмкцн-дцр. Лакин, ярзаг тяклифинин артмасы мясяляси тяк идхалын артмасы щесабына щялл олуна билмяз.

Мювьуд олан истецсалын щяьми вя структуру, базар мцнасибятляринин тякмиллящдирилмяси, ящалинин бцтцн тябгяляринин щяйат сывийясинин йцксялмяси, онларын ямяк щагларынын вя с. пул эялирляринин артмасы йолу иля щялли чятин реаллашан бир проблемдир.

Бунун цчцн республикада истецлак малларынын, хцсусия дя ярзаг мящсуллары истецсалынын артырылмасы дцзэцн йолдур.

Апарылан аращдырмалар эюстярир ки, ясас игтисади эюстяриьилярин кямиййятля артмасы иля бярабяр кейфий-йятя артымы республика игтисадиййатында лазымі дя-ряьдя мцшащидя

олунмаса да kifayət deyildir. Бея щал бир неча амиллярдян асылы олур. Яввяла, сосиал-игтисади тенденсийалар бирмяналы характер дашымыр, онлар щям дахили, щям дя хариъи амиллярин тясириня мяруз галыр. Диэяр тяряфдян игтисади артымын хцсу-сийятляриня сашя, сфера вя сосиал структурлар, инвес-тисийа истигамятляринин гурулушу ящямийятли дяряъя-дя тясир едир.

Сон иллярдя Азярбайъан Республикасы реионун вя дцнйанын ян сцрятли инкишаф едян юлкяляриндян би-риня чеврилмишдир. Йцксяк игтисади артым динамикасы юлкянин модернизасийасы стратегийасынын даща сцрят-ля реаллашмасына ясас йаратмышдыр. Сцрятли игтисади артым юлкянин глобал игтисадийята интенсив интегра-сийасы, игтисадийятын модернляшмяси, базар игтиса-дийятына кечидин дяринляшмяси, игтисадийятын ачыг-лыг дяряъясинин артмасы вя институционалашма просе-синин давам етмяси фонунда баш вермишдир.

Базар игтисадийятынын инкишафы, игтисади артымын даианглыы, инсан капиталынын сывийяси аныаг мца-сир мящсулдар гцввяляря onun innovasiya məntiqinə, elmin inkişafına ясаслана биляр.

Игтисади динамика дйишян характер дашыйр вя бу тябиидир. Азърбайъан Республикасында базар ис-лащатларынын индики мярщялясиндя ясас амил-игтисади артымын йцксяк кейфиййати, щяртяряфли сосиал-игтисади инкишафы, ящалинин реал щяйат сывиййясинин йцксялмяси иля нятиъялянмясидир.

Ölkədə игтисад артым mütləq mənada сосиал инки-шафдан асылыдыр. Йетяринъя мцсбят дйишикликляря бах-майараг, щяля ки, *bu sahə kifayət ietяринъя qədər инкишаф етмямишdir*, дахили тялябатларın *keyfiyyətə lazimi səviyyədə ödənilməsi* мцасир милли игтиса-диййатын чатышмаيان тьящятляриндя бири кими гал-магдадыр. Диэяр тьяряфдя, игтисади артымын характе-ри дйяр вя натурал эюстяриъилярин уйъунлуу иля аш-кар олунмалыдыр. Сямрясиз мцяссисяляр вя мяшьул-луг, инфлйасийа щалларында арадан галдырылмалыдыр. *Ümumilikdə*, іqtисади артым игтисади сямрярилиийя *söy-kənəgək* ясасланмалы вя ящалинин щяйат сывиййясинин йцксялмясиля нятиъялянмялидир.

Бу бахымдан, Азърбайъан Республикасынын по-тенсиал имканлары *genişdir* вя дювлят тьяряфиндя даи-ми тянзимлянмяси щяраитиндя йахын эяляъякдя игтиса-диййатын сямрярили

структуруна, оптимал макро-пропорсийалара, дайаныглы артыма, стабил инкишафа наил олаъабы мүмкүндүр.

Нязря алмаг лазымдыр ки, гейри-дювлят бюлмяси юзцндя хцсуси, бялядийя мцлкиййятиня аид олан мцяссисялярі, хариъи инвестисийалы вя бирэя мцясси-сялярі, fiziki fəaliyyətlə məşğul olan şəxsləri və s. бирляшдирир. Цмумиликдя, бцдъя сферасы цццн дягиг (мцтяшяккил) инзибати-щцгуги идаряетмя структуру-нун мювъуд олмасы; дювлятин кечмиш, ъари вя ня-зрядя тутулан фискал тядбирляри шагда там информаси-йанпн ъямийят цццн ачыг олмасы; бцдъя сянядиндя фискал сийасятин мягсядинпн, макроигтисади шяраитпн, бцдъя иля баълы вязийятпн вя фискал амилляря суюкя-нян рисклэгин юз яксини тапмасы; бцдъя сийасятинин форма вя тяснифатыпн юзлцйцндя щесабатылыынын са-дяляшдирмяси; бцдъянин йериня йетирилмяси вя хяръяри цзяриндя айдын процедур нормаларыпн мцяййян едил-мяси; фискал информасийанпн мцстягил нязарятя ачыг олмасы мцщцм щаллардандыр.

Сянайенин реструктуризасийасы вя милли игтисадий-йатда рягабят габилиийятлилийин гаршылыглы щялли юлкя цццн олдугъя мцряккяб мясялялярдян щесаб олу-нур.

Рягабятгабилиийятлилийин формалашмасынын ясас истигамяти сянайенин саця структурларында мящ-сулдарлыбын вя смярялилийин артымыны тямин едян ис-тешсал вя мцяссисялярин реструктуризасийасы щесаб amillərdən biri kimi pəzərə alınmalıdır. Милли игтиса-диййатда рягабятгабилиийятлилийин формалашмасы структур йениляшмясинин шагули вя цфцгц, дяйишян дахили вя хариъи шыраитя уйъунлашан технолоэiyala-rının йениляшмясинин зярурилийи иля характеризя олу-нур.

Сянайе сацяляри цццн ики məsələnin щялли ваъиб-дир: хариъи рягиблярин тязйиглярия цстцн эялмяк вя истешсалын эенишляндирилмясинин ваъиблийи. Бурада, ясасян, елмин инкишафына, сосиал эярэинликлярин ара-дан галдырылмасына, юлкя сянайесинин, хаммал база-сынын вя онлара баълы олан истешсалларын эцьляндирил-мясиня наил олмаг лазымдыр.

Бейнялхалг рягабятдя цстцнлцкляря щеч дя ныйин-ся арадан галдырылмасы вя дювлятин мцдахияси иля де-йил, игтисадиййатда габагъыл елми-техники вя техноло-жи цстцнлцклярдян истифадя едяряк наил олмаг олар. Буна эюря дя, ялверишли инвестисийа вэ innovasiya мц-щитинин формалашмасы, щяр шейдян юнъя, милли игтиса-диййатын комплекс саьламлашдырылмасы цццн

реструк-трізасийанын там щяйата кечирilməsini tələb edir. Бурада ясас мягсад сянайе структурунда инвестиси-йаларын вә inovasiyaların хцуси чякисинин артырылмасы щесаб олунур. Йалныз бея бир щяраитдя игтисади ся-мярялилийә вя капиталын сашяляр арасы ахынына наил олмаг олар.

Елм иля игтисадиийатын щяля ки, нисбятян зяиф ялагяси фонунда республикада игтисадиийатын сцрятли, йцксяк техноложи инкишаф курсуну ядя рящбяр тутул-мушдур. Лакин бунунла йанашы гейд етмяк лазым-дыр ки, бу курсун сянайе тяркиби вя инновасийа щис-сяси демяк олар ки, аз нязря алыныр. İqtisadiyyat sahələrində qeugü-йцксяк рягабятлилик вя ашаы иннова-сийалылыг мювьуддур. Bu baxımdan, бу сашяләрин мящсуллары, xidmətləri инновасийалы мящсуллара, xid-mətlərə аид едилмир, лакин инновасийалы елми-техники texnologiyalara, аваданлыглара тяляб ilbəil artır.

Милли игтисадиийатын inkişafında yalnız уени тех-ноложийаларын йарадылмасына дейил, һәм дә онларын тялябатлар вя базарлар чярчивясиндя щярякятиня им-кан йарадылmalıdır. Бундан чыхыш едяряк belə bir fikri irəli sürmək lazımdır ki, iqtisadiyyatda, сянайе-дя рягабятгабилиийятлилийин йцксялдилмясинин

ясас шярти кими елмин вя онун истецсалла кооперасийасынын инкишафы хüsusilə vacibdir. Щямчинин, гейд етмяк ла-зымдыр ки, фяалийятли, инновасийалы сацияларин вя институтларын йарадылмасы, инновасийалы мяцсулларын их-раъынын стимуллашдырылмасы, даща да сямряли истифадя механизминдян йарарланараг инкишаф амилини формалашдырмаг vasitəsilə “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının həyata keçirilməsində əməli irəliləyişlərə nail olmaq mümkündür. Бу амил даща чох ири мигъаслы технологи ла-йищяларин йериня йетирилмясиня сярф едилян капиталын тямяркцзляшмяси иля ялагяли олмушдур. Буна эюря дя, инновасийа вя сянайе тяркибли инвестисийалара да бярабяр принципли мцщит йарадылмалыдыр.

Konsepsiyanın həyata keçirilməsində iqtisadiyyat sahələrinin приоритетляр истиqамətlərinə хüsusi üstün-lük verilməlidir. Ваъибдир ки, структур дяйищиклийи бц-тцн сацияларин дахилиндя щяйата кечирилсин. Юлкянин игтисади инкишафынын дахили вя хариъи шяртляриня, кюкц дяйищилмищ олан система уйьунлашмаг vacib məsələ-lərdəndir.

Сацияларин динамик вя щармоник инкишафы юлкя иг-тисадийяты вя бейнялхалг алямдя бу

саялярин ролу-нун эцляндирилмясиня имкан йарадабагдыр. Вейнял-халг тяьрцбяйя яса сланараг, сащя-дахили бирликлярин эцляндирилмяси вя дахили сябябляря инкишафы мцм-кцн олан сащялярин щармоник структурунун банлан-дырылмасыны мягсядяуйьун щесаб етмяк олар. Бу просес сянайе сащяляри иля елмин вящдятини вя мараг-ларын уйьунлуг проблемини тямин етмиш олар. Сянайе истещсалынын эяляьяк инкишафы бахымындан, перспек-тивдя истещсалын йениляшмясиня, онун смярялилийинин вя рягабятгабилиийятлийинин йцксялмяси ясасында мцасир игтисади артымын тялябляриян яваб верян сащя структурунун формалашмасына diqqət artırılmalıdır.

Сянайе мцяссисяляринин fəaliyyətini müasir tələblər baxımından qurulmasında ясас амил кими онун йцксяк техноложи, елм йюнцмлц истещсалатынп инкиша-фына вя истещсал эцляринин йениляшмясиня üstünlük verilməlidir. Сянайедя уьурлу inkişafın ялдя олун-масы тящилин сывийясинин вя давамлы мяшьуллуьун тямин едилмяси, инсанларын пешя щазырлыьынын артырыл-масы, кейфийятли игтисади артым вя сосиал инкишафын фондунда həyata keçirilməlidir. Belə yanaşma “Azər-baycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasının

ahənginə və həyata keçirilmə ritminə uyğunluq təşkil edəcəkdir.

Гейд олуналардан чыхыш едьярк, Консепсианin məqsədyönlü həyat keçirilməsi və бу əsnada смяряли іqtisadi inkişafin системли моделинип йарадılması цццн реал щяйатда ашабыдакы тьюсийяляри йериня йетир-мяк зяруридир: динамик игтисади артым цццн щяраитин йарадылмасы; азад рягабят мщцитинин formalaşması-na dəstəyin artırılması; инвестисийа qoyuluşlarınin щявясляндирилмяси цццн институтларын инкишафы вя бу мягсядля малийя васитяляринин ъялбедіciliyinin artı-rılması; сянйае сашяляриндә фəaliyyət göstərən və yeni yaradılan müəssisələrin işinin müasir tələblərə uyğun qurulması üçün onlara zəruri köməkliyin göstərilməsi və s. Рягабятгабилиййятли мящсул истещсалынын артымы-нын вя хариџи базарlara чыхышынын илкин щярти кими рес-труктурлащдырмайа комплексли вя чох юлчцлц бир просес кими бахмаг щесаб олунар.

Азярбайџанын sosial-iqtisadi inkişaf problemlərinin daha səmərəli və çevik щялл едилмяси мягсядиля дювлятин даща да məqsədli мцдахияси, хцсусян била-васитя инвестисийа гойулушунда, innovasiya tədbir-lərinin həyata keçirilməsində даща сых фяалиййят эюс-тярмяси

чох ваъиб мясялядир. Ёгтисадийятда дювлятин иштиракы мцхтялиф мягсядли ола биляр. Щям хцсуси мцлкиййятин, щям дя диэяр мцлкиййят формаларынын игтисадийятда щцгуг вя мянафеляринин горунмасы, дювлятин ясас вязифяляриндян бири олдуьундан ясас мягсяд səmərəli və çevik тянзимлямя mexanizminin yaradılmasıdır. Bu amil eyni zamanda “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının reallaşması baxımından da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Чевик базар мцнасибятляри системи мцщитиндя юлкянин милли сярвятляринин артырылмасында щазыр ям-лакдан истифадя едилмямяси зяруридир. Юлкянин щярби гцд-рятинин даща да мющкямляндирилмясиндә, республикада щяйата кечирилян ящямиййятли програмла-рын, о ъцмлядян, реэионларын социал-игтисади инкишафы (мящсулдар гцввялярин ясаслы артымыны тямин едя билягьяк беля ири мцяссисяляр реэионларын яксяриййя-тиндя хейли мигдардадыр), йохсуллубуун азалдылмасы program və tədbirlərinin icrasında əsas həlledici rol-da yalnız dövlət, təkmilləşmiş iqtisadi inkişaf modeli-nin mövcudluğu daha yüksək bəhrə verə bilər. Məhz müvafiq modelin formalaşması qeyd edilən Konsepsiyanın vaxtında və yüksək keyfiyyətlə icrasında əsas

təminat mənbəyi olacaqdır. Bu şal respublikанын имканларыны даща да артырмагла, игтисадиййатын бц-тцн саяяляринин инкишаф етмясиня шяраит йарадасақ-дир. Игтисадиййатын хаммал, ихраъюнцмлц модели гцдрятли дювлят цццн саяиййявi олан сямрялилийин, малларын вя хидмятлярин кейфиййятинин йцксялдилмяси, ящалинин яксяриййятинин шяят сывиййясинин йахшылаш-дырылмасы истигамятиня йюнядилмялидир.

Азярбайъан Республикасынын игтисадиййатынын структуру сямряли олмалыдыр, дягиг сянайе сийясяти васитясила рягабят цстцнлщцндян истифадя едилмяли-дир. Ачыг игтисадиййата, азад сащибкарлыба, кичик, орта сащибкарлыбын, дахили базарын инкишафына, орта сащибкарларын формалашмасына, мцасир технолоэийа-лара, бцтцн ресурсларын сямряли истифадясиня республиканын игтисади мцстягиллийи яасланмалыдыр.

Беяликля, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” in-kişaf konsepsiyasının həyata keçirilməsində təkmilləş-miş игтисади inkişaf modelinin formalaşması zəruridir, bu modeldə iqtisadiyyatda дайаныглы артымы тямин ет-мяк цццн ашағидакы амиллэре хусуси диққэт yetirmək vacibdir:

- милли игтисадиййат юзцнцн мадди-техники

база-сы, мцнасибятляр системи, тясяррцфат механизми вя идаряетмя структурлары олан социал-игтисади систем кми çıxış etməlidir. Оуну мязмунуна дахил олан мцнасибятляр системинин структуру, çalarları вя инки-шаф сывийяси милли игтисадиийатын мцстягиллийинин тя-мин олунмасы вә möhkəmləndirilməsi цццн лазым олан шяраитин йарадылмасыны вя инкишафыны шяртляндиря билян сывийядя формалашдырыл-малыдыр;

- мцстягил милли игтисадиийатын мцнасибятляри систем щалында олуб, игтисадиийатын микро, мезо вя макро сывийяляринин үüksəlişinə тəкан verməli, onlar arasında qarşılıqlı əlaqəni, səmərəli inkişaf мцнаси-бятлярини yaratmalıdır;

- müvafiq model гарышыг игтисадиийаты тяшкил едян бцццн тяряфлярин фяалиийятини, щабеля дювлятин мяг-сядли програмларыны ялагяляндирмяклə, бцццновлццкдя игтисадиийатын мəqsədli планлаşdırılmış гайдада ин-кишафını təmin etməlidir;

- Азярбайжан Республикасы социал-игтисади инки-шафда мцяйян уьурлара наил олуб. Бунунла йанашы, мцяйян тьовсийяляри нязря алмаг мягсядяуйьун-дур. Социал-игтисади динамиканын мцсбят характер дашымасы цццн

системли йанашма, зиддийуятлилик, ба-зар мцнасибятляринин мящсулдар гцввяляр иля уйьун-луг принципляри нязря алынмалыдыр;

- Азярбайьан Республикасынын мцасир вә pers-реktiv inkişaf дюврцндя ясас вязифялярдян бири социал-игтисади inkişaf динамикасынын дяйишкән характерини дайаныглы истигамтя йюнялдилмяси olmalıdır;

- социал-игтисади динамиканын дайаныглы артымы макропропорсийаларын баланслашдырылмасына ясас-ланмалыдыр. (ЦДМ-ин дяйяр вя сащя структуру, тяклиф вя тяляб, дювлят бцдьясинин эялир вя хярьляр струк-туру, мянфяят вя ямяк шаггы, йьыым вя истещлак);

- инвестисийа сийасятиндя мцяййян уьурлара наил олмагла йанашы, дахили инвестисийанын мцсбят мейл-ляри дя дястяклянмялидир;

- капитал гойулушларында мадди капитал иля инсан капиталынын нисбятинин оптималлашмасында ясас цс-тцнлцк инсан капиталына верилмялидир;

- дайаныглы артым игтисади сямярялилийя ясаслан-малыдыр. Ящалинин щяйат сывийясинин йцксяк артымы-на наил олмаг цццн дахили базары вя сямяряли мяш-ьуллауьу инкишаф етдирмяк лазымдыр;

- сьанайедя йерли истещсалын

оптималлашдырылмасы цццн онларын мцдафияси
вя стимуллашдырылмасы ваъиб-дир;

- дювлят секторунун инкишафы цццн
приоритет исти-гамятляри щяйата кечирмяк
вя дювлят сацибкарлыыны дястяклямяк
mәqsәdәuyğundur;

- милли игтисадиййатын инкишафы,
дауаныглы артымы сосиал-игтисади амиллярин
сямярялилийиндян асылыдыр;

- йени бюлэц мцнасибятляри максимум
дярягядя сосиал бярабярлийин щяйата
кечирилмясиня щяраит йа-ратмалы
вя ону щяртляндирмялидир.

QEYDLƏR

Mətbəənin direktoru:	Şöhrət Səlimbəyli
Korrektor:	Nərgiz Məlikova
Çapa məsul:	Mail Xəlilov
Kompüter dizayneri:	Mehriban Zeynalova

Alıyev İsa Hüseyn oğlu
Məmmədov Yaşar Əzimağa oğlu

**“Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf
konsepsiyasının nəzəri-metodoloji əsasları”**

Yığılmağa verilmiş:
Çapa imzalanmış:
Formatı 60x90 16\1
Fiziki çap vərəqi 7,5
Tiraj -300

«*AVROPA*» nəşriyyatı